

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Dési János
Itamár József-Kesz
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:

Nemzeti Kulturális
Alapprogram,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Ronald S. Lauder Alapítvány

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselő:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárt: 2002. február 19-én.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon:

311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665
Szerkesztőségi órák
és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként
16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@elender.hu
Címünk az interneten:
http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető a kiadó-
hivatalban, illetve
postautalványon az OTP
11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

TARTALOM

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 2 Beszámoló az ortodoxia
közgyűléséről (Csáki Márton)

MEGEMLÉKEZÉS A PARLAMENTNÉL

- 3 Kardos Péter: Deszka
és szögesdrót
- 4 Mádl Ferenc: „Csak a gazdagító
befogadás lehet a hitünk”
- 4 Martonyi János:
„Morális felelősségünk
nemcsak az emlékezés,
de a szolidaritás is”
- 6 Demszky Gábor:
Ne kerülhessen a szélsőjobb
a kormányrúd közelébe!
- 7 Szántó T. Gábor:
Amit ajánlunk, és amit kérünk

HAZAI DOLGAINK

- 9 Lugosi Viktória: Piroska néni
- 10 Leépítés/Leépülés (jég)
- 11 Esztertáska (Juhász Borbála,
Borgos Anna)

Summary

In our previous issue we wrote about the demonstration organized on the anniversary of the liberation of the ghetto in Budapest. This month we publish five speeches made outside Parliament by **Péter Kardos** chief rabbi, by **Ferenc Mádl** President of the Hungarian Republic, by **János Martonyi** Minister of Foreign Affairs, by **Gábor Demszky** Mayor of Budapest and by **Gábor T. Szántó** writer, editor-in-chief of Szombat.

The *Hungarian Jewish Heritage Fund*, in charge of the management of compensation cases, has recently fired two of their experts. This meant that the group of experts has been fired which has effectively represented Hungarian Jews internationally in compensation matters, and informed Hungarian survivors who are not very good at representing their interest, about their opportunities. Our article examines the background of this case.

Out of the estimated 80 – 100,000 Jews living in Hungary, only some 13,000 claimed to be Jewish in last year's census when people were asked about their religion and ethnicity (though the answer was optional). What should the Jewish community do since it has come up that the state may decide about the amount of support given to different denominations based on the data gained from the census? We discuss a recent debate.

Viktória Lugosi talks about how useful „village internet centers” are in Hungary.

Our feminist section, *Esther's bag* launches

VILÁG

- 15 Danny Leder: Arab-zsidó viszály
Franciaországban
- 18 Hány zsidó él Amerikában?
(Gadó János)
- 18 ...és hány zsidó él
Magyarországon? (Cs.M.)
- 19 Változások a Zsidó
Világkongresszusban

IZRAEL

- 21 Túlélni a múltat

TÖRTÉNELEM

- 23 A titkos kapcsolat – Bosnyák
Zoltán az ÁVH szolgálatában
- 26 Gereben Ágnes:
Szovjet zsidók válaszüton:
1953 tavasza

KULTÚRA

- 29 Mandl Péter: Mákonypersely
(részletek)
- 31 Noé szövetsége – Kortárs tárlat
a Zsidó Múzeumban (Wagner
István)
- 32 Könyvespolc

a new series, which will describe the life of women psychoanalysts of Jewish origin. This time we can read about **Lillán Rotter**. We also publish an interview with **Lea Polgár**, writer, about her first book called „Álmatlanság” („Sleeplessness”).

In our *World* section we discuss a phenomenon all too well known in the international media: since the new Intifada has started atrocities have occurred against Jews in France, mostly caused by Arabic immigrants.

Our *Israel* section talks about how long it took for people in Israel to realize that usual psychiatric treatments will not help survivors of the Holocaust. These people who have suffered so much, need a special therapy.

In our *History* section a unique document is published: a letter by **Zoltán Bosnyák**, the chief ideologist of anti-Semitism in pre war Hungary, to a communist minister. Bosnyák was sentenced to death „in absentia” in 1946, was captured by the Hungarian communist authorities in 1951, who wanted to use him as an „expert” in the anti-Zionist trials under preparation. The fascist war criminal offered his services to the communist authorities in a lengthy letter. We publish the whole letter.

The title of the article by **Ágnes Gereben** is: „Soviet Jews at a crossroads – 1953”, the writing is a chapter from a book to be published by the author.

In the *Literature* section we publish a selection of short stories of a young writer, **Péter Mandl**.

Olvasóink írják

„A magyar hatóságok mentegetéséről szó sincs”

Köszönettel vettem olvasói levelémnek februári számukban történt közzétételét. Érdeklődéssel olvastam ahhoz fűzött kommentárjaikat is. Ugyanakkor kérem, hogy ezen észrevételemet következő számukban szintén közöljék:

Szerkesztőségi megjegyzésükben olyan állítást utasítanak vissza, amely részéről soha, semmilyen körülmények között nem hangzott el. Az akkori magyar hatóságok mentegetéséről szó sincsen. Fájlalom viszont, hogy a náci tengely országainak felsorolásánál a T. Szerkesztőségnek – úgy tűnik – nincs ismerete ezeknek „zsidópolitikájáról”.

Tehát akkor, a félreértés elkerülése végett, ki kell fejtenem:

1. Finnország – a náci nyomás ellenére semmiféle megkülönböztetés nem érte a zsi-

dókat, az egyetlen atrocitás 8 hontalan zsidó kiadása volt a Gestaponak. Az ő emlékükre tavaly Helsinki központjában szobrot emeltek, az avatáson a kormányfő is részt vett.

2. Bulgária – a bolgár zsidóságból – főleg a cári család közbenjárására – senkit nem deportáltak, ugyanakkor a bolgár megszállás alatt álló Trákia és Macedónia zsidóinak javarészét elpusztították.

3. Olaszország – a saloi köztársaság kiáltásáig, ill. a Rómába történt náci bevonulásig – bár addig a zsidóságot a magyarországihoz hasonló megkülönböztető intézkedések érték – nem esett különösebb bántódásuk. Az itáliai zsidók 85%-a túlélte a holokausztot.

4. Japán – az ott élő kisszámú, de a meghódított területeken (pl. Shanghaj) népesebb zsidó kolónia szintén átvészelte a világháborút. Ezenkívül megemlítendő a kaunasi japán konzul embermentő tevékenysége, amelyet a tokiói adminisztráció, bár különösképp nem helyeselt, de eltűrt.

5. Vichy Franciaország – zsidótörvények, korlátozások, de a zsidók 90%-a túlélte a vérszakszakot.

6. Szlovákia – a kormányzat maga szorgalmazta a zsidók deportálását, s azért még pénzt is fizetett a németeknek.

7. Románia – a magyarok által meg nem szállt területekről deportálás nem volt, helyi és besszarábiai tömeggyilkosságok viszont igen!

Nem írtam még Horvátországról, mely az előbbi ponthoz kapcsolható, de a tömeggyilkosságok sokkal nagyobb hatékonysággal zajlottak (Jasenovac).

Ez tehát az akkori magyar kormányzat mentegetése – a szerkesztőségre, netán az olvasóra bízom, hogy a Horthy-Szalasi rezsimet melyik kategóriához lehetne közelíteni.

Még egy megjegyzés szerkesztői üzenetükhöz: az akkori magyar kormányzat a vidéki zsidóság deportálását nem állította le, sőt a Budapest közigazgatásához akkor nem tartozó peremkerületekből is elindította a halálvonásokat. A leállítás csak ezek után történt meg, s a vita, hogy ebben a nemzetközi, vagy a belföldi nyomás volt az erősebb tényező, utólag sokat nem segít...

Bognár Sándor

*

Előző havi szerkesztőségi válaszukban tévesen fogalmaztunk: az akkori magyar kormányzat természetesen nem a vidéki zsidóság deportálását, hanem a zsidóság deportálását állította le a nemzetközi tiltakozás hatására.

(A szerk.)

„Kimutatás? – Magának ahhoz mi köze?”

Beszámoló az ortodoxia közgyűléséről

Idén február 19-én került sor az ortodoxia közgyűlésére, ahol a mintegy negyvenfőnyi közönség közt az eddiginél több fiatal volt jelen. A szokásostól eltérően kérdések is elhangzottak, noha a legsokegyesítőbb kérdést maga **Fixler Herman** elnök tette föl. Az elnökség határozatképesnek bizonyult, mivel valamennyi tagja jelen volt, bár semmiféle szerep nem jutott nekik a megértő bólogatáson kívül. A rendelkezésre álló másfél óra alatt ugyanis szinte végig Fixler Hermané volt a szó, aki zsoltár-idézetek és háborús történetek közt csapongva kitért az újrakezdés nehézségeire is. Legfőképp azonban saját erőfeszítéseit ismertette a kárpátaljai zsidóság érdekében, mely közösség önműködő – vélte – már régen nem létezne. Párperces intermezzo keretében ismertették ezután az ortodox hitközség tavalyi gazdasági tevékenységeit: azok – immár hagyományosan – egytől egyig veszteségesek voltak. Megtudtuk azonban, hogy ez nem a dolgozók, vagy az erre felügyelők hibája, hanem a közüzemi díjak növekedése miatt van így, meg, hát ugye, minden olyan drága, a tatarozások meg egészen pontosan egy csomó pénzbe kerültek. Zúgolódást csak az ezres és milliós helyi értékek rendszeres összekeverése váltott ki. A hallgatóság – az elnök szerint – a kimutatást egyöntetűen elfogadta. Ránézésre amúgy csak a jelenlevők kisebbsége vette a fáradságot, hogy feltegye a kezét.

Az idei év költségvetéséről csupán annyit árultak el, hogy van. Azon a 120 millió forintot kívül, amit a Mazsihisz ajánlott fel (és amit **Tordai Péter** Mazsihisz-elnök 110 millióra pontosított), semmi egyéb nem derült ki. Tordai Péter kérésére pedig, miszerint ideje lenne az ortodoxia és neológia közti viszony javításá-

nak, egy csendes *megoldjuk* volt a válasz. Amikor **Haraszti Sándor** elnökségi tag a kimutatásokról másolatot próbált kérni, Fixler Herman így válaszolt: „Magának ahhoz meg mi köze?! Hallhatatl!” Ez talán megmagyarázza, miért hangzott el a közgyűlést követően olyan megjegyzés, mely szerint a lebonyolítás az ötvenes évekre emlékeztetett.

Szintén vita alakult ki, amikor a Kazinczy utcai mikve felújítása került szóba. A beszámoló szerint egy külföldi befektető megvásárolná a mikvét a mellette lévő két telekkel együtt, magára vállalva a felújítás költségeit. Egyesek bővebb információkat követeltek az ingatlanról, bár az ötletet – ingatlanszakértői minőségében – Tordai Péter is támogatta. Arról azonban csak zavaros félmondatok hangzottak el, hogy ki is az a vállalkozó, és évek vagy esetleg hetek óta folynak-e a tárgyalások. A békételenek arra sem kaptak választ, hogy ha mindez az ortodoxia égisze alatt történik, milyen előnyöket élveznének a tagok a használatot illetően. A vita hevében az egyik idősebb úr egy fiatalokból és szakértőkből álló gárda kinevezését ajánlotta, akik a Hitközség nevében tárgyalhatnának az ügyről. (A kezdeményezésből minden bizonnyal semmi sem lesz, mivel senki nem támogatta, Fixler Herman pedig arra hivatkozott, hogy az elhangzottak amúgy sem új fejlemények.) A vita hevében végül, szigorú pillantást vetve a pusmogókra, az asztalra csapott, és korából adódó tekintélyét latba vetve, kijelentette egy hatvan év körüli úrnak, hogy fiatalok neki ne dirigáljanak. Ezzel lezártnak tekintette a szótárlást, majd imára szólította az egybegyűlteket.

Csáki Márton

Megemlékezés a Parlamentnél

Január 17-én, a Parlament előtt emlékezett meg a magyarországi zsidóság a budapesti gettó felszabadulásának évfordulójáról.

A nyomtatott és az elektronikus média, protokolláris beszámolókon túl nem foglalkozott az eseménnyel. Túl az aktualitásokra koncentráló felszínességen, nem lehet nem észrevenni a jobboldali, a baloldali és a liberális politikai sajtó egyöntetű tendenciózusságát. Ki-ki csak a számára hasznos nézőpontból reagált a rendezvényre, a pártpolitika felett álló üzenetet, melynek csak értéke van, használati értéke nincs, nem hallották meg, így arról a szélesebb nyilvánosság is csak az utólagos reflexiók nyomán szerezhetett tudomást.

A rendezvény azonban létrejött, az üzenet elhangzott.

Könnyen lehet, hogy a XX. század végének, a XXI. század elejének magyar-zsidó történetírója úgy emlékezik majd az eseményre, hogy ha egy évtizednyi késéssel is a rendszerváltás után, de kezdetét vette a zsidó közösség politikai nagykorúvá válása.

Számos olvasónk jelezte, szívesen látná nyomtatásban a megemlékezésen elhangzott szónoklatokat. Az alábbiakban elhangzásuk sorrendjében olvashatják **Kardos Péter** főrabbi, **Mádl Ferenc**, a Magyar Köztársaság elnöke (levélben küldött), **Martonyi János**, a Magyar Köztársaság külügyminisztere, **Demszky Gábor**, Budapest főpolgármestere és **Szántó T. Gábor** író, a *Szombat* főszerkesztője beszédének szövegét.

KARDOS PÉTER

Deszka és szögesdrót

Ribajnaj sel ajlom! Világnak Ura!

Hozzad foháskodom ez ünnepi órán, hogy elmondhassam mindazt, amit reám bízta...

Reám bízta kórházi vagy otthoni betegágyon sínylődők...

Reám bízta azok, akik egykor lakótársaim voltak a budapesti gettóban de már nem tudnak szólni: mert betegek, mert leépültek – de nem annyira, hogy ne látnák, ne hallanák mindazt, ami körülöttük történik.

Soérit gettó – a budapesti gettó maradéka.

Az egykori 70 ezerből talán néhány száz...

Az ő nevükben kérdezem: amikor évtizede folyik a nemes és kevésbé nemes vetélkedés: ki a jobb, ki az igazi magyar. Valóban: ki a jobb?

Azok-e, akik utódainak vallják magukat mindazoknak, akik ebből a házból indították el a magyar holokausztot, vagy azok, akik túléltek, elveszítették

szeretteiket – és mégis itt maradtak.

Már csak néhány száz az egykori 70 ezerből...

Mi nem megemlékezünk, mi emlékezünk a gettóra!

Mi vagyunk azok, akiknek a Schindler listája című film vetítése előtt az egyik tévécsatorna a következő feliratot mellékelte: „Kép és hanghatások megzavar-

hatják egyes nézők nyugalma.” Sajnos, hogy ez a felirat nekünk szólt, és nem azoknak, akiknek kellene, hogy szóljon.

Már csak néhány száz az egykori 70 ezerből...

Akik nem megemlékezünk, hanem emlékezünk.

Emlékezünk a magyar nyilasra, aki karszalagján a tiltott önkényuralmi jelképpel, mindkét kezében fegyverrel terelt bennünket a Duna-part felé...

Emlékezünk arra a szovjet katonára, aki sapkáján a tiltott önkényuralmi jelképpel, egyik kezében fegyverrel, a má-

sikban kenyérral jelent meg a pince kapujában, és meglátva a pokol bugyának élő képét, a reményüket és szeretteiket vesztett nyomorultakat, csillogó szemmel így kiáltott felénk: Fasiszti káput!

Én, a galíciai jöttment, a Jordán partjáról ideszalasztott, az idegenszívű és idegenlelkű – mit mondjak erre?

Tévedés ne essék! Tudom, mi történt később! Itt éltem! Sokak számára börtön és akasztófa, útlelvégvonás, az 56-os forradalom eltiprása, a család kiirtásával való fenyegetés és zsarolás – némelyiknek magam is szenvedő alanya voltam. De a tény az tény marad! Nem a szabadságunkat, az életünket köszönhetjük nekik.

Két, jelképes koszorúval kívántam adózni a budapesti gettó áldozatainak.

Az egyik deszkából és szögesdrótból készült. Abból a deszkából, amellyel ott körülvettek bennünket. Abból a szögesdrótból, amely az auschwitzi tábor vette körül.

A másik koszorú a kegyelet és az emlékezés virágaiból készült.

Ribajnaj sel ajlom! Világnak Ura!

Hozzad foháskodom e gyászos órán: Csak, e második koszorúra legyen szükség!

Hogy megvalósuljanak ezen megemlékezés céljai: hogy egy szabad, öntudatos, demokratikus, gyűlölettől mentes, európai Magyarország polgárai egyenlő jogokat élvezzenek, tartozzanak többséghez vagy kisebbséghez.

Így legyen! Ámen.

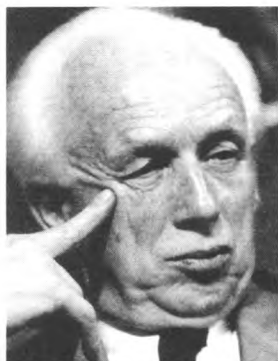
MÁDL FERENC

„Csak a gazdagító befogadás lehet a hitünk”

Tisztelt Hölgyeim
és Uraim!
Tisztelt emlékező
közösség!

Vannak a történelemnek olyan tragikus pillanatai, történései, amelyekről szinte lehetetlen beszélni. Léteznek ugyan szavak, amelyek leírják azt, ami történt, de ezekkel képtelenség szólni a lényegről.

A holocaust ilyen szegényfoltja a világ történelmének. A tragédia, amely több

millió embert, közöttük zsidó honfitársainkat is érte, soha nem feledhető.

Sokszinű, európai szellemiségű volt ez az ország a holocaust előtt. Méltán volt büszke toleranciájára, polgárainak tehetségére, lüktető fővárosi és nyugodt, szorgalmas vidéki életére. Olyan jövő alapja volt mindez, amelyet minden nemzet álmodik magának. De jött egy pillanat, amelyet talán soha nem fogunk megérteni,

amikor a józan ész, az emberi értékek, a szabadságba vetett hit – kevesek helytállása ellenére, sokak közönye mellett – vereséget szenvedett a gonosz módon egyszerű ideológiával, a pusztítóan veszedelmes és irracionális politikai nézetekkel szemben. Illúzióvá vált és szertefoszlott az életet mindenkinek felett tisztelő meggyőződés. Vereséget szenvedett az erkölcs és a jóság, a „ne ölj!” parancsolat mellőzhető szavakká silányodott. A termékeny harmónia iránti vágy egyszeriben semmivé lett, mert ben-sónkben minden helyet az iszonyat foglalt el. Hosszú időnek kellett elteltie, mi-

MARTONYI JÁNOS

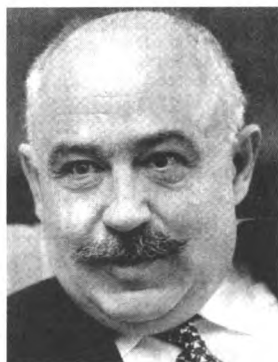
„Morális felelősségünk nemcsak az emlékezés, de a szolidaritás is”

Shalom! Béke!

Shalom! – üdvözölhetnénk-e illőbb köszöntéssel egymást most, a budapesti gettó felszabadulásáról történő megemlékezésen, mint a sok évezre-des bibliai köszöntéssel és fohással? Úgy, ahogy a gettó lakóinak és túlélőinek első szabad sóhaja szólhatott 57 évvel ezelőtt: Legyen béke! Shalom!

Honfitársaim!

Vannak helyzetek, hogy szónoki for-dulatoknak, hosszú beszédnek nincs helye. Oly’ nyilvánvaló az érzelem és értelem üzenete, hogy azt egyszerűen ki kell mondani, és egyszerűen kell kimondani. Ahogyan tette azt Pilinszky János har-minc évvel az események után:

„Összezárvá élünk... va-lamennyiünk emlékével, a múlt háború emlékével. Valami rendkívül fontos történt velünk. Egyszerre megéreztük, alkalmunk volt megérezní, hogy jóvátehetetlen botrányt hagy-tunk magunk mögött. S ha a legszebb jövő állna is előttünk, a legszebb jövő is morális sivataggá vál-nék, ha nem éreznénk fe-

lelősséget azért, ami megtörtént. A szé-gyenért, a szömyű szégyenért.”

Amikor a Velencei Köztársaság előljá-rói városuk 'Új öntöde' nevű negyedét jelölték ki a betelepülők számára, nem gondolták, hogy a 'Ghetto nuovo' nem-csak fogalom-má, de jelképpé, szömyű jelképpé válik. Évszázadokon át a kire-kesztést jelentette és jelképezte e szó,

de legszömyűbb tartalmát a második vi-lágháború alatt nyerte el Varsóban, Bu-dapesten, Európában. A gettó e tájakon ekkor már nemcsak a kirekesztés, ha-nem a megsemmisítésre törekvő gyűlöl-et szimbólumává vált.

Pilinszky a morális felelősségről be-szél. Igen, nemcsak harminc, de ötven-hét év után is gondolkodnunk kell a fe-lelősségről, a tanulásról. És ki kell mondanunk, újból meg kell erősíte-nünk, hogy az a Magyarország, amely-nek jobba, szebbé, gazdagabbá tételén most munkálkodunk, nem kirekesztő, hanem befogadó, toleráns és sokszinű-ségre törekvő ország és az is marad! És, tesszük hozzá azonnal, a kirekesztő szándék ellen mindenki, mindenhol vé-delemben részesül! Mert ez Isten ígéje, a magyar nemzet ezeréves történetének tanítása és tanulsága, és Európa szelle-misége! Isten ígéje a „ne ölj!” parancsa,

re elegendő erőt nyerünk ahhoz, hogy a jövő, az élet javára fordítsuk a tragédiát, amelynek ténye valójában túl van az elviselhetőség határán.

A budapesti gettó felszabadítása 55. évfordulójának napján a magyar kormány kezdeményezte, hogy a középiskolák minden évben emlékezzenek meg a holocauról. Ennek immár két éve, s bár ez nem nagy idő, általa mégis gyökeret verhet a jótékony emlékezés, amely lehetővé teszi a most felnövő generáció tagjainak, hogy ne csak tudjanak elpusztított, gettóba zárt honfitársaink sorsáról, de át is érezzék azt.

Nem öncélú az ilyen emlékezés. Nem öncélú, mert a múlt lépcsői a jövőbe vezetnek, s a jövő létezésének egyik alappillére, hogy soha többet ne történhessen meg ez a tragédia. Bibó István azt írta: „meg kell állapítani a felelősség ránk eső, személyes részét”, s valóban: felelősségünk „kézzel fogható”. De nem azért a szörnyűségért, ami akkor elkövetett, hanem azoknak a tapasztalatoknak az összegzéséért, tu-

datosításáért, amelyeket békés jelenünk és jövőnk érdekében hasznosítanunk kell.

Ez a jövő nem engedi, hogy bárki kirekesztést hirdessen, csak a gazdagító befogadás lehet a hitünk. Nem engedi a gyűlöletet, csak a szeretettel teli egymás felé fordulást. Nem engedi a türelmetlenséget, csak a megértő türelmet és odafigyelést. A tolerancia ugyanis nem csupán és nem elsősorban azt jelenti, hogy elfogadjuk azt, ami tőlünk valamilyen módon különbözik, hanem azt is, hogy közösségnek tartjuk azt a csoportot, amelyben élünk. Olyan közösségnek, amelyben az egyes ember sorsa a közösség s így magunk sorsának is meghatározója.

Tisztelt emlékező közösség!

„A nemzethez való tartozás elbeszéléseknek és feljegyzett neveknek olyan szövedéke, amely nem fejthető fel és nem írható át semmilyen kérdésben, mert nem tartalma, hanem szüntelen épülése és átépülése hordozza néma je-

lentésél” – olvastam nemrég. Ennek a gondolatnak a fényében a múltban gyökerező jövő bont virágot. Nem szab háttér e virágzásnak az ezredévi dátumháttár, amelyet nemrég átléptünk. De békés megnyugvással vehetjük tudomásul, hogy az új évszázad nem a büntudat, hanem egy új reményeink szerint boldogabb kor megteremtésének terhet teszi a vállunkra. Ennek a felelősségnek akkor tudunk megfelelni, ha mindannyian, minden nemzet a világon azért dolgozik, hogy az egymástól való különbözősnek soha többé ne lehessen következménye a kirekesztés, csak az a tapasztalat, hogy ami más, az gazdagít, mert azt hordozza, ami belőlünk hiányzik.

Az emberiségnek el kell jutnia annak felismeréséig, hogy az egymástól való különbözőség nem tesz különbbé. Ezt üzeni nekünk közös múltunk és ez a parancsolata közös jövőnknek.

(A köztársasági elnök levele a megemlékezés résztvevőikhez)

ami Mózesnek adatott, és a felebaráti szeretet, amit Jézus Krisztus tanított. Az ezeréves magyar történelem idevágó tanítását Illyés Gyula fogalmazta meg: magyar az, aki magyarnak vallja magát. És magyar az is, aki meg akarja őrizni és megőrizi zsidóságát is. Az egységesülő Európa szellemisége pedig a sokszínűség, a tolerancia, a türelmesség, a befogadás.

Mi itt Magyarországon, Budapesten, sajnos nemcsak történelemkönyvekből tudjuk, hogy az, amit a gettó jelképezett egyedi és egyszeri. Megismételhetetlen, nem szabad, hogy megismétlődjön! Világos és egyértelmű szavakkal szól erről olyan valaki, aki közép-európaiként maga is szemtanúja lehetett annak, ami a gettó lényege volt: „...zsidó testvéreink szörnyűséges végzete annak az eltévelyedésnek vált szimbólumává, hogy mire képes az ember, ha szembefordul Istennel.” Igen, ismerősek e szavak, hiszen ezek a Szentatya, II. János Pál pápa Budapesten elmondott szavai.

„Nincsen jövő emlékezés nélkül!” – szölt a pápai intelem a római zsinagógában ugyancsak a holocauról szólva. Emlékezzünk tehát! Emlékezzünk először az áldozatokra, és azokra is, akik akár a gettók falain belül, akár azokon kívül nem nyugodtak bele az értelmetlenség és erkölcstelenség által diktált el-

kerülhetetlennek tűnő végzetbe! „Aki megment egy lelket, az egész világegyetemet menti meg.” Igen, a vészorszakban is voltak, akiket e talmudi és bibliai tanítás vezérelt! És most nem csak arra a Márton Áron püspökre gondolok, aki-ről pontosan nyolc hónapja emlékeztünk meg a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének kezdeményezésére, nem is csak Raul Wallenbergre, hanem azokra a magyar és külföldi ismeretlenekre, akik a belső morális parancsnak engedve tevélegesen közreműködtek az üldözöttek mentésében. E kevesek értékvalasztása bizonyult helyesnek és korszakos példának. Példának arra, hogy a 'Jó', a morálisan 'Helyes' felismerése és választása nem elegendő, az ebből fakadó cselekvés felelősségét és veszélyét is vállalni kell!

Morális felelősségünk nemcsak az emlékezés, de a szolidaritás is. Szolidaritás mindazokkal, akik aljas támadás ártatlan és védekezésre képtelen áldozatai lettek. Együttérzésünkben erő meríthetnek a rászoruló, hiszen – meg kellett tanulnunk! – a szabadság óhatatlanul kísértés gyanúlanabbá, kiszolgáltatottabbá tesz. Történelmünk, benne a háborúk, megadta nekünk a beleérzés és ezáltal az együttérzés képességét. Sajnos napjainkban is vannak értelmetlen és bár támadások, amelyek erkölcsi érték-

rendünk és életvitelünk alapjait igyekeznek kikezdeni. Ezek ellen együtt, az egész emberiséggel közös értékek védelméhez méltó eltökéltséggel kell felépünk. Az ilyen bűnökre nincs mentesség, nem lehet igazolás! Nem volt 57 éve sem és nem lehet napjainkban sem!

Honfitársaim!

Mindennél tisztábban, tömörebben és a lényegre megragadóbban szól a magyar holocauról Márai Sándor 1944 júliusi naplójegyzése. Így ír:

„Egy sárgacsillagos gyerek, akinek szüleit és nagyszüleit vonagon elhurcolták a lengyel koncentrációs telepekre – a gyerek megmenekült s egy intézetben él –, a vasárnapi ünnepségen verset szaval. Nyolc éves. A verset ő választotta. Ezt szavalja:

‘Magyar vagyok, magyarnak születtem magyar nőtől dalolt a dajka felettem Magyarul tanított imádkozni anyám És szeretni téged, gyönyörű szép házam’,

S a néhány ember a teremben, aki ismeri a gyerek sorsát, sápadtan ül. A hideg végigszalad a hallgatók hátán.”

Megint csak az Illyés-i igazság: magyar az, aki magyarnak vallja magát! Hogy a nyolc éves gyermek sorsa mi lett, túlélte-e, nem tudjuk. De az általa öntudatlanul is hordozott üzenetet megértettük. És fogadjuk, hogy nem felejtjük el soha!

DEMSZKY GÁBOR

Ne kerülhessen a szélsőjobb a kormányrúd közelébe!

Tisztelt Megjelentek!
Hölgyeim és Uraim!
Kedves Barátaim!

„Auschwitz a 20. század botránya” – hangzik a szállóigévé vált mondas. Az pedig, ami hat évtizeddel ezelőtt zsidó polgárai-val történt, Budapest történetének legnagyobb botránya. És tegyük hozzá tragédiája. Budapestet

ugyanis éppen a zsidó, német, szlovák, kun, székely *származású magyarok* békés, közös iparkodása tette Közép-Európa legvirágzóbb és legszabadelvűbb metropoliszává.

Az előző századforduló táján a megmagyarosodott, ugyanakkor kultúráját, vallását részben megőrző zsidó polgárságnak kiemelkedő szerepe volt abban, hogy Budapest modern, európai szellemű világvárossá vált. Akik itt törvényeket hoztak ellenük, csillagos házakba, majd gettóba zárták őket, közreműködtek a deportálásukban, végül sokukat legyilkolták, ez ellen a Budapestet életető toleráns szellemiség, egyenesen Budapest szíve ellen törtek.

A ma 57 éve felszabadult budapesti gettót a magyar történelemnek a náci megszállás alatti legsúlygyenteljesebb korszakában „építették fel”. Ezt idézőjelenben mondom: mert építeni azok a zsidó, és nem zsidó százvezrek építettek Budapesten, akiket ezekben az években megfélemlítettek, elhallgattattak, kiközösítettek, frontra vagy lágerbe küldtek, gettóba zártak, avagy megölték. Akik a gettót „építették”, valójában pusztán rombolni tudtak. „Kitartásuk” szörnyű eredményeként egész Budapest romba dőlt.

Mi Budapest története legnagyobb botrányának üzenete a mai kor számára? Az, hogy a gettó falait nem egyik napról a másikra emelik. Ezért nagyon ébereknék és elszántaknak kell lennünk. Egy új gettó falait szeretnék megalapoz-

ni azok, akik ma immár úgyszólván nyíltan a nyilas gyilkosok örököseiként lépnek fel. Akik a közszolgálati és más rádió- és tévé-csatomákon keresztül, újságokban és könyvekben, utcai gyűléseken vagy politikai rendezvényeken újból gyűlöletet próbálnak szítani polgár és polgár között.

Akik megpróbálják leha-

zudni az 1944-ben történeteket.

És az új gettó-építgetők tetteitársai mindazok, akik mentséget keresnek a pogromok szervezői vagy a hajdani zsidótörvények szerzői számára, és rehabilitálni akarják őket. Akik a politika színpadára ráncigálják a zsidókérdést, cinikusan és cinikusan összejátszanak a szélsőjobboldali, antiszemita erőkkal.

*az új gettó-építgetők
tetteitársai mindazok, akik
mentséget keresnek
a pogromok szervezői vagy
a hajdani zsidótörvények
szerzői számára,
és rehabilitálni akarják őket.
Akik a politika színpadára
ráncigálják a zsidókérdést,
cinkosan és cinikusan össze-
játszanak a szélsőjobboldali,
antiszemita erőkkal.*

Akik a szélsőjobbboldalnak a közmédiákban teret és pozíciót biztosítanak, magáncsatomájára engedélyt adnak, és nyílt uszításra hallgatással reagálnak. Pedig a latin mondás szerint: „Si tacet, consentire videtur!”, azaz magyarul: „hallgatás – beleegyezés”.

Mi, budapestiek mindezt nem hallgathatjuk, és nem nézhetjük tétlenül. Ezért tiltottam ki a Petőfi Csamokból az oda tervezett neonáci jellegű szkinhed-kon-

certet. A kitiltás szimbolikus és egyben tudatos gesztus volt: ezzel kívántam jelezni, hogy amíg én vagyok Budapest főpolgármestere, mindent meg fogok tenni azért, hogy fajgyűlölet és erőszakra uszítás ne kaphasson nyilvánosan hangot ebben a városban.

Örömmel hallgattam a köztársasági elnök úr levelének szavait. Ennek alapján a budapestiek túlnyomó többsége nevében azt várom tőle, hogy – bárki is szerezze a legtöbb mandátumot a tavaszi választásokon – csak olyan miniszterelnök-jelölt részére adjon kormányalkotási megbízást, aki a gettó felépítőinek örököseként fellépő szélsőjobbboldalnak még hallgatólagos, külső támogatását sem fogadja el. Mert a 12 éve szabad, demokratikus Magyarország legnagyobb botránya lenne, ha az antiszemita, rasszista, idegengyűlölő szélsőjobbboldal ismét a kormányrúd közelébe kerülne.

Tisztelt Egybegyűlte!

Ne felejtjük el, hogy hat évtizeddel ezelőtt a nem zsidó magyar polgárok jelentős része fokozódó iszonyattal szemlélte a magyar hatóságoknak a megszálló hatalommal történő együttműködését és aktív részvételét zsidó honfitársaik meggyilkolásában. Számosan, nagyon sokan ezen túl cselekvő szolidaritást is vállaltak az üldözöttekkel: menedéket adtak nekik otthonukban, bújtatták őket, hamis papírokat szereztek vagy gyártottak.

Budapesten ma ezeknek a polgároknak az örökösei vannak túlnyomó többségben. Ne engedjük, hogy előállhasson olyan helyzet, amikor újból hősökre lesz szükség! Budapest ma nem csak kifelé, hanem befelé is nyitott világváros. Eltérő származású, vallású, szociális helyzetű lakói egyenlő jogúak, és nem választják el őket egymástól semmiféle gettó falai. Ma, a budapesti gettó felszabadulásának 57. évfordulóján fogadjuk meg, hogy nem engedjük, hogy akár szimbolikus is – a gyűlöletkeltés által – ilyen falak épüljenek fővárosunkban!

SZÁNTÓ T. GÁBOR

Amit ajánlunk, és amit kérünk

*Ezer szó polgári közérzetünkről
– a budapesti gettó felszabadulásának
ötvenhetedik évfordulóján*

Tisztelt Emlékező
Gyülekezet,
Hölgyeim és Uraim!

A magyarországi zsidóság ötvenhét éve emlékezik meg a vészkorszakról: a gettók felállításáról, a deportálásokról és a budapesti gettó felszabadításáról. A lelkekben mégsem következett be igazi felszabadulás.

Két pogány közt: a náciizmus után és a kommunista önkényuralom idején, nem nézhetett szembe őszintén sem a magyar társadalom, sem a benne élő zsidóság azzal, ami velük és köztük történt. A soá tragédiája egyedülálló, ám Magyarországon nincs olyan embercsoport, melyet ne ért volna valamilyen súlyos csapás a XX. században. Sérelmink emlékéből azonban nem születik párbeszéd. Gyakran ma sem értjük egymást, újra hangot kap a gyűlölet, s a zsidók féltelme és felháborodása is sokszor értetlenségbe ütközik.

Ki kell mondanunk: a megbékélés a múlttal nem ment végbe. A feladat immáron ránk, egy újabb nemzedékre hárul.

A szabadság és a demokrácia megteremtette a választási lehetőséget a magyar zsidóság számára is. Aki akar, dönthet a beolvadás vagy a kivándorlás mellett, s aki akar, zsidóként élhet itt, a szülőföldjén, melynek tájai, dallamai, nyelve és irodalma hasonlóképpen alapélményét jelenthetik, mint vallási, népi kötődése és európaisága.

Mi, a szervezett zsidó közösség vészkorszak után született tagjai úgy véljük: új társadalmi szerződés volna kívána-

tos. Ennek megkötésére hívjuk fel a nemzet demokratikus meggyőződésű többségét.

Asszimiláció helyett integrációt ajánlunk. Fájdalmas tapasztalatok megosztását, őszinte eszmecsere, nyílt vitát és érdekharmonizációt. A holocaust civilizációs tragédiájának örökre meg kell maradnia a történelmi

emlékezetben, de mai párbeszédünknek nemcsak erről kell szólnia. Amit tudatosan alakíthatunk, s amit alakítanunk kell: a jövő. Felelősséget viselünk egymásért. Ahhoz, hogy megértsük a másikat, tudást kell szereznünk róla.

Mi az, amit adhatunk? Önmagunkat, sokféleségünkben, de a zsidó közösség képviselőit mindig nyíltan felmutatva és vállalva értékeinket, érdekeinket.

Keresd a város békéjét, ahol élsz – mondja Jeremiás próféta, és mi, a zsidó közösség tagjai, így teszünk. Munkánkkal, hagyományunkban és történelmi tapasztalatainkban gyökerező világszemléletünkkel igyekszünk gyarapítani a befogadó társadalmat és annak kultúráját, ám imáink során Jeruzsálem felé fordulunk. Gondolataink, szolidaritásunk nem csupán azé az országé és azé a népé, melynek körében élünk, de Izraelé és a zsidó népé is, melynek hasonlóképpen részei vagyunk. A világot a saját szemünkkel nézzük, bőrünkől ki nem bújhatunk, és nem gondoljuk, hogy konfliktus rejlene kettős kötődésünkben.

Az egyenjogúság elnyerése után, a zsidók beléptek a modern európai társadalomba. A buzgó részvétel a tőkés

világban és a baloldali mozgalmakban, a vallásos elzárkózás és az ateista hév, azonosulás a befogadókkal és a cionista országalapítás – mindez együtt jellemezte dédapáink és nagyapáink nemzedékét. Az antiszemita mindebben nem láttak mást, mint világméretű zsidó összeesküvést. Tudjuk, mi lett e tévképzet következménye, amikor diktatórikus rendszerek erre építették ideológiájukat és politikájukat.

Mi, zsidók, ma is hiszünk a közösségben, a társadalmi szolidaritásban, de legfőképpen a személyes szabadság értékében. Sokfélék vagyunk, ám mindannyian tudjuk, mit jelent, ha idegennek tekintenek, ezért érzünk együtt más, hányatott sorsú kisebbségekkel.

Történelmi osztályrészünk, a több közösséghez tartozás azonban immár nemcsak zsidó tapasztalat. Európa valamennyi polgára megéli ezt a XXI. századba lépve, amikor azt keresik, mi bennük a közös, emberi. Európa kettős identitása a nemzeti öntudat mellett valamennyiünk örökségén: a Tízparancsolat univerzális erkölcsén alapul.

*

Vannak azonban, akik ezekkel az értékekkel szemben fogalmazzák meg politikai hitvallásukat. Ismét hangos a szavuk azoknak, akik téveszmék és elvakultságuk következtében gyűlöletet szítanak ellenünk. Márpedig aki Auschwitz után antiszemita, nem ugyanazt a vétket követi el, mint annak előtte.

A mai antiszemita olykor nyíltan vádaskodik és uszítanak, olykor holocaust-tagadás, vagy Izrael-ellenesség és anticionizmus csomagolópapírjába burkolják szándékaikat. Ha tehetnék, talán megvonnák tőlünk az alkotmányos jogegyenlőséget, netán a lélegzetvételhez való jogot is.

Csakhoggy mi, ellentétben velük, okultunk a történelemből.

Ki kell tömünk az általuk felépíteni kívánt szellemi gettó kerítése mögül. Ezért vagyunk ma itt mi mindannyian, zsidók és nem-zsidók. Polgártársaink ép érzésű, józan ítélőképességű többségével együtt kell szembe szállnunk mindazokkal, akik ma a zsidók kirekesztését követelik, és a szólásszabadságot korlátoznák, holnap talán a demokratikus Magyarország egészét zárják gettófalak mögé, Európától és a szabad világtól rekesztve el valamennyiünket.

Mert ez a hang, mely újságokból, rádióból és televízióból, parlamenti képviselők, sőt egyházi személyiségek szájából is hallatszik, nemcsak bennünket, zsidókat fenyeget, hanem mindenkiket, akinek fontos a demokrácia és az ország békéje.

A közhangulat alakításában kiemelkedő a magatartásmintát nyújtó politikusok szerepe, ezért nemcsak azokat terheli erkölcsi felelősség, akik gyűlöletet keltenek, de azokat is, akik szemet húnyanak előlött, vagy politikai játszmákban eszközként használják a zsidókat és az antiszemitizmust.

Felhívjuk a kormányzatot, az egyházakat, a demokratikus nyilvánosságot és a társadalom minden egyes tagját, hogy szavaikkal és tetteikkel is tegyék egyértelművé: a zsidógyűlöletnek, a cigányellenességnek vagy bármiféle egyéb diszkriminációnak nincs helye a közéletben! Ezek a törekvések a XX. században sötét zsákutcába kormányozták Magyarországot.

Ne adjuk nekik, ne adjuk a gyűlöletnek a XXI. századot!

*

A modern civilizáció önmagában nem garancia az előítéletes gondolkodás megszűnésére. Boszniában százezrek vére folyt etnikai és vallási konfliktusok miatt az elmúlt években. Csak felelős, tudatos egyénekből álló közösség lehet védett e kórtól.

Nagyra értékeljük a kormányzati lépést, mely bevezette a Holocaust-emléknapot, de úgy véljük, nem csupán egy napon, és nem csupán a vészorkszakról kell beszélni az iskolai oktatásban. A gyerekekben nem büntudatot kell kelteni a múlt vétkei miatt, hanem érdeklődést a másik iránt, abban bízva, hogy ők maguk adják majd szüleik kezébe tankönyveiket.

Beszélni kell nekik a zsidóság történetéről és szellemiségéről.

Beszélni kell az új vatikáni megnyilatkozások jegyében keresztények és zsidók történelmi viszonyáról, s az egyházi felelősségről az előítéletek kialakulásában és fenntartásában.

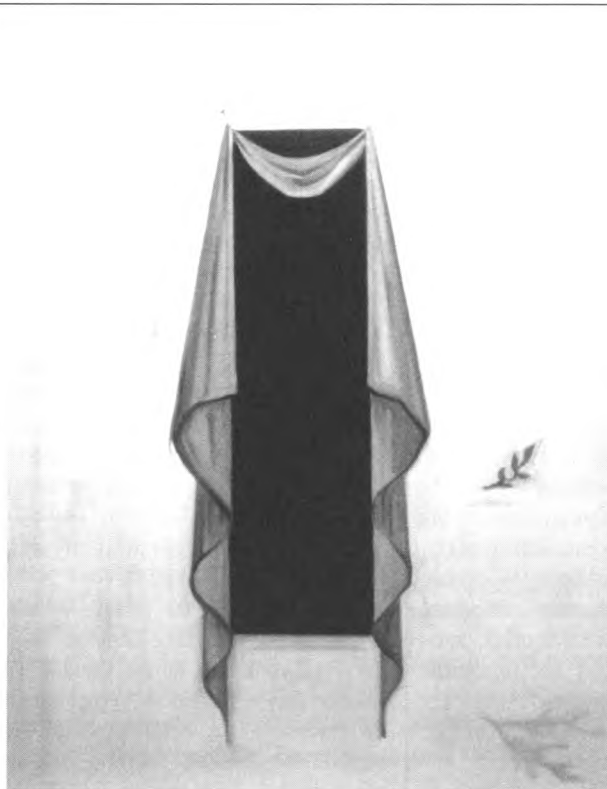
Beszélni kell a náciizmus mellett a

szovjet típusú zsidógyűlöletről, az anticionizmusról is, mely a zsidókra kiosztott bűnbak szerepét Izraelre ruházza át.

Beszélni kell a szétszóratásról, a zsidóság gazdasági és intellektuális mozgékonyágáról, a hátrányból előnnyé fordított tapasztalatról. Egy másik kis nép számára, amelynek jelentős része szintén nem anyaországában él, s amelynek legnagyobb tőkéje a szellem, mindez fontos példa lehet. Tudást kell adnunk, mely felébreszti a felelősségtudatot, és védetté tesz az előítéletekkel szemben.

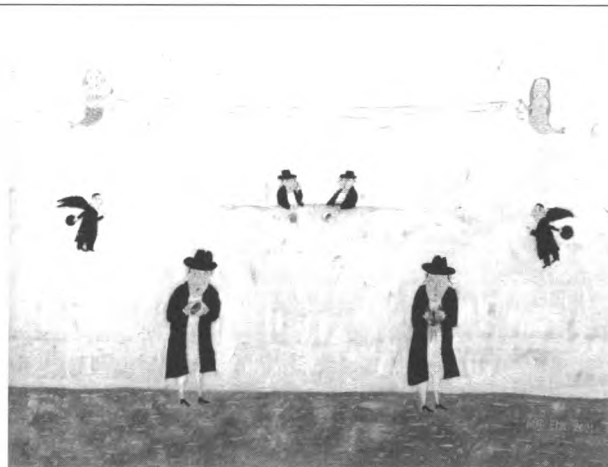
Így válhat a vészorkszak gyásza a nemzet gyászává is, és ez által bennünk, zsidókban is oldódhatnak a görcsök. Ha mi is nyíltabbak, szabadabbak leszünk, és a magyar közgondolkodás is leteszi immár több, mint félévszázados terhét, akkor jön el az a pillanat, amikor nemcsak közös múltunkon rágódunk majd, de közös jövőt is álmodhatunk.

Akkor, és csak akkor omlanak le a lelkekben is a pesti gettó falai.

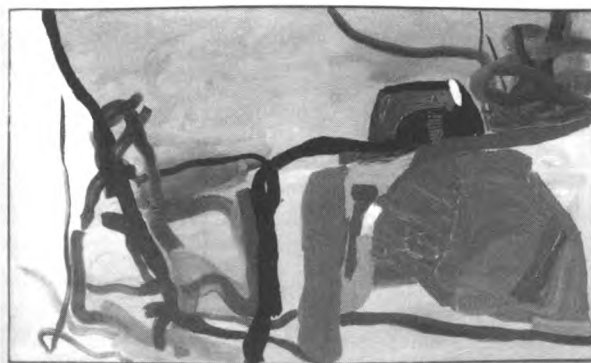

Gerber Pál: Isten a szövetségesünk, 2001

A Szombat e havi számát a Noé szövetsége című kiállítás műveivel illusztráltuk.

Für Emil: Flódni, 2001

Győri Márton: Nóra Örök, 2001

LUGOSI VIKTÓRIA

Piroska néni

– Hova mész? – kérdezi az idegen, a falu utcáján egyedül kódorgó kisfiút.

– Számítógépezni – válaszol a kis kese hajjú, és mutatja az ujján, hogy három és fél éves.

– Miért, tudsz?

– Hát hogy a fenébe ne! – vonja meg a vállát, és futásnak ered.

A történet Csákszentimreben játszódik, ahol minden gyerek ért a számítógéphez. Ezért azután a székesfehérvári iskolák versengenek a csákszentimrei gyerekekért.

A történet 8 évvel ezelőtt kezdődött, a mikor az 1200 lelkes kis faluban nyaralót vett egy pesti házaspár. Az volt a mániájuk, hogy kitalálnak valamit, amivel a helyiek befogadják őket. Azt hallották az baj, hogy nincs igazi közösség a faluban. Hát akkor majd ők csinálnak, gondolták, mert önbizalmuk az volt. Hollandiából ki-mustrált számítógépeket szereztek, ötle-tük megvalósításába maguk is beletették a megtakarított pénzüket, és hat számítógéppel létrehozták Magyarország első teleházát. A helyet, amely egyszerre mindenki irodája, munka és szórakozóhelye. Információs központ, ahol az időseknek

megírják a hivatalos leveleket, ahol meg-keresik a fontos jogszabályokat, ahol ha kell támogatásokat és ösztöndíjakat sze-reznek, ahol a gyerekek tanulnak és ját-szanak.

Nyolc év telt el. Ma már 260 magyar fa-luban van teleház. A Csákszentimrei teleház első látogatója, az egykori péktanonc ma már informatikus, akárcsak a testvére, munkájuk alapján a helyi teleház már ön-fenntartó vállalkozás.

(Mellesleg Gáspár Mátyást és feleségét, a pestieket befogadták Csákszentimreiek.)

A teleházaknak azóta szövetsége is van, nagyban pályáznak a pénzekre és gondosan őrökdnek afelett, hogy a támo-gatást csak civil szervezetek kaphassák meg. És meg is kapják. Így azután ma már van olyan cigánytelep, ahol 250-en élnek elhagyott rozszant garázsokban, ahol nyolc fős családoknak legfeljebb 18 négyzetméter jut, de ahonnan a gyere-kek a teleházba járnak játszani.

Van falu, ahol a mongoloid idiótát reg-gelenként a teleházba kísérik, mert a gép az egyetlen helye, ami előtt békésen megmarad. Volt ahol a helyiek az inter-neten kértek segítséget egy agyvérgörce után lebénult magányos faubelijüknek. A teleházas falvakban gyűjtést rendeztek, aztán a beteg, aki idővel két mankóval már járt, de akinek, a kezei még nem mozogtak és beszélni sem tudott, elván-szorgott a teleházba, ahol egyetlen ujjal csak annyit pötyögött a képmenyőre: kö-szönöm.

A belvárosi szociális otthonban erről mit sem tudnak. Ott racionális ren-

dezelvek szerint osztják az ágyakat. A földszinti ágyakra azokat az öregeket te-szik, akik tudnak járnak. Így ki is sétálhat-nak, ha kedvük tartja. Mozgékony tolóko-csisoknak is van esélyük lenti elhelyezés-re. Ilyen agyvérgörccsösöknek azonban nem sok. Lift nincs. A felső szintre csak egyszer cipelik fel az időseket. Oda ke-rülnek az ágyhoz kötöttek. Onnan nem vezet út a levegőre. Illetve csak egyszer. De az nem retúr.

Ehhez képest felüdülés az öregotthon, ahol a szobákból Mozart szűrődik ki, a folyosón némiképp keveredik a szom-szédban vigadó Lajcsival, hogy azután a társalgóban mindkettőt elnyomja a déli krónika. Piroska néni komáromi lakhe-lyén a lakók önként adták le a lakásukat, kilenc négyzetméter plusz fürdőszobá-ért, továbbá az ehhez járó gondoskodá-sért és ellátásért. Piroska néni mégis más. Nem azért, mert kevéske zsebpén-zéből nem futotta kedvenc lapjai megvá-sárlására, hanem mert elkezdte rágni az igazgató főnök fülét, hogy ha igaz, hogy a megyében minden nyugdíjas kap saját e-mail címet, akkor mit kezdjen vele, ha nincs számítógépe. És ideje sincs sok, hogy kivárja, míg lesz rá pénzt, tudniillik 77 éves. Addig ostromolta az intézmény vezetőjét, amíg kapott egy leselejtezett iskolai komputert. Mindez idén Január-ban történt. Piroska néni először csak a 168 órát olvasta. Most egy hónap eltelté-vel – ahogy mondja szívesen szőrföl az origón. Olvassa a pártok honlapjait, a mi-niszterelnök jelöltek jellemzéseit. Azt mondja csak az a baj, hogy pénzének fe-le elmegy az internetre és a telefonra, pe-dig csak este megy fel a hálóra, mégis. Meg az is bántja, hogy a házban kineve-tik. Azt mondják olyanon jártatja az eszét, ami csak a fiatalok dolga. Szeret-ne olyanokkal beszélgetni, akik megér-tik. Várja jelentkezésüket a piroskane-ni@vivamail.hu címen.

Hajózz be a Sábbátba a Szim Salommal!

Szeretettel meghívunk a Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség és a Hertsmere Progressive Synagoge (Anglia) közös Sábbát-köszöntő estjére a Dunán.

Április 5-én pénteken este

Program: Beszállás és welcome drink: este 18.30 ■ Az Aquincum nevű hajó indulása a Mariott Hotel elől 19.00 ■ Kábbálát Sábbát zenés istentisztelet ■ Háromfogásos büfé vacsora ■ A létszám korlátozott. Rész-vételi díj: felnőtteknek: 1 500 Ft, kedvezményes diák és ifjúsági jegy 500 Ft, amit a jelentkezés elfogadása-kor kérünk fizetni. ■ Információ és jelentkezés: Szim Salom Egyesület, 1027. Budapest, Csalogány u. 5., Tel/fax: 201 76 48 email: salom@civilport.hu. A Szim Salom a World Union for Progressive Judaism tagja

Kelemen Katalin rabbi

Jonathan Black rabbi

Leépítés/Leépülés

A Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány kuratóriuma **Sebes Gábor** irodavezető után megvált **Peresztegi Ágnes** nemzetközi jogásztól is. Velük együtt további három alkalmazott is távozott a Mazsók-irodából, így megszűnt az a szakapparátus, amely egyfelől külföldön hatékonyan képviselte a magyar zsidókat a kárpótlási ügyekben, másfelől itthon szakszerűen tájékoztatta az érdekvégyesítés terén gyengén álló túlélőket lehetőségeikről.

Az elmúlt két évben az iroda önálló információs központtá nőtte ki magát. Ez egyebek közt azért volt lehetséges, mert a kárpótlással foglalkozó nemzetközi zsidó szervezetek – a Mazsók-csapatban bízva – megadták az ehhez szükséges pénzeszközöket. Az iroda munkatársai olyan tempót diktáltak, amelyet a kárpótlási ügyek intézése megkövetelt. Külföldi konferenciákra utaztak, a magyar zsidóság nevében igényekkel léptek föl (például az Ausztria által fizetendő kárpótlás esetében), aktuális ügyekben (így az „Aranyvonat” ügyében indított kárpótlási perben) tájékoztatták a zsidó szervezetek vezetőit a lehetséges lépésekről. A felpörgetett sebesség a magyar zsidóság képviselőit váratlanul érte. Különböző szervezeteik – melyek egy-egy képviselője foglalt helyet a kuratóriumban – többnyire nem tudtak a döntéshelyzetekben kellő időben reagálni, ha viszont a Mazsók-iroda kezdeményezett, úgy érezték, mellőzik őket. Ezek a feszültségek akkor váltak valóban súlyossá, amikor komoly pénzek kezdtek befolyni a Mazsók számláira.

A Mazsók kezdeményezését rossz néven vették a magyar zsidóság nevében külföldön – eddig nem túl eredményesen – eljáró egyes vezetők, valamint egyes külföldi zsidó szervezetek (Claims Conference, Zsidó Világkongresszus) önjelölt magyar referensei is, mert bebizonyosodott: kellő elkötelezettség és szakmai felkészültség esetén lehet közösségünket eredményesen és autonóm módon képviselni. A legtöbb itthoni és külföldi zsidó szervezet (illetve azok kulcsemberei) tehát rosszallással nézte az „elszabadult” Mazsók-iroda tevékenységét. Egyiknek sem volt érdeke, hogy a Mazsók önálló információs és pénzügyi központtá váljon. A kulcsemberek menesztésével ezt a veszélyt sikerült elhárítani. Ezzel megszűntették azt a szakapparátust is, amely tárgyalóképes volt külföldön, itthon pedig naprakész tájékoztatást tudott adni. Hogy a magyar zsidóság mindezzel mit veszít, azt túl kevesen értették meg ahhoz, hogy a Mazsók-iroda bedarálását képesek legyenek megakadályozni.

(jég)

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület levele Sebes Gáborhoz, a Mazsók leváltott irodavezetőjéhez.

Igen Tisztelt Sebes Úr!

Engedje meg, hogy őszinte köszönetünket fejezzük ki azért a munkáért, amelyet a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány megbízott, majd megválasztott titkáráként az elmúlt években végzett.

A nehéz körülmények ellenére sikerült létrehoznia egy olyan, mindenki által átlátható, jól működő gazdasági rendszert, amely biztosította, hogy a magyarországi zsidóság kárpótlási igényeit megfelelő hitelességgel képviselhessék.

Az Ön kiváló vezetésével működő apparátus nem csak azt tette lehetővé, hogy a sok szenvedést átél, magyarországi holokauszt-túlélők megkapják a nekik járó nyugdíjkiegészítést, hanem példátlanul gyors és szakszerű közreműködésüknek köszönhetően, a külföldről érkező kártérítési összegek is elosztásra kerüljenek.

Az Ön által kezdeményezett kutatások lehetővé tették, hogy a magyar zsidóságot ért anyagi károkat teljes körűen felderítsék, valamint, hogy a magyarországi zsidóság önálló tárgyalópartnerként lépjen föl a nemzetközi tárgyalásokon. Mindezen feladatok végrehajtása közben nem feledkeztek meg arról, hogy az ügyintézésnek nemcsak hatékonynak, hanem humánusnak is kell lennie.

Az Ön által képviselt ügyek egy része már sikeresen befejeződött, míg más részükben a kialakított alapok kellő bizakodással tölthetnek el mindenkit, hogy szakszerű továbbfolytatásuk esetén, azokban is komoly sikereket lehet majd elérni.

A magyarországi zsidóság nagyra becsüli az Ön tevékenységét, mint olyan szakemberét, aki munkáját egyben hivatásának is tekintette.

Engedje meg, hogy további életútjához sok sikert, magánéletében sok boldogságot kívánjunk.

Budapest, 2002. február 18.

Az Egyesület nevében tisztelettel

dr. Feldmájer Péter
Korányi László

A Szim Salom Egyesület köszöni mindazok hozzájárulását, akik 2000. évi jövedelmük után fizetendő személyi jövedelemadójuk 1 %-val támogatták tevékenységét.

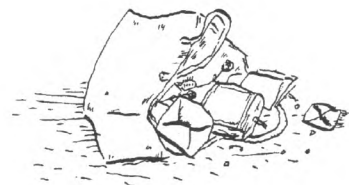
A beérkezett összeget a hagyományos széder esti vacsora megrendezésére fordítottuk.

Amennyiben idén is segíteni kívánják tevékenységünket, azt előre is köszönjük.

Adószámunk: 18041174-1-41

Az Egyesület vezetősége

Esztertáska

A Szombat 2001. szeptemberi számában az Esztertáska könyvismertetést közölt **Polgár Lea**, *Álmatlanság* című regényéről. Az elsőkönyves szerzővel készített interjút adjuk most közre. A beszélgetés részünkről egyben tréning is volt, összehívni készülünk egy női kerekasztalt, ahol nőírók, író nők, nyelvészek társaságában azt boncolgatnánk, van-e női és férfi irodalom, mi az a feminista irodalomkritika, s hogyan alkalmazható mindez a zsidó irodalomra.

Egy antikváriumban lelt ritkaságból idézünk. A két világháború között jelent meg **Dr. Zalai Szalay László** „keresztény, magyar programja”, *A zsidó nők története*. Kezicsókolom, ne tessék megijedni, tessék tovább olvasni... Hogy Zalai miért tartotta fontosnak az utószóban megjegyezni, hogy híres bibliai és európai zsidónők történetét enciklopédiaszerűen feldolgozó műve keresztény erkölcsi program, nem tudjuk, de nagyon élveztük az igazi nő történeti csemegét. Bevalljuk, az Esztertáska szerkesztői még annak sem tudtak utánanézni, megvan-e a Széchenyi könyvtárban az ihletett szerző által hön javasolt „egyetlen magyar zsidónő”, **dr. Rosenákné Behr Blanka** által írt regény, a *Judith*. Művelt és olvasott Olvasó, segíts! Hátha tudod, kik voltak ők....Addig is olvasunk Zalai tollából egy angol írónőről, **Aquilar Grace**-ről.

Új sorozatot indítunk. **Borgos Anna**, a társadalmi nem (gender) irányzatában is otthonos fiatal pszichológus jelentkezik ezentúl a zsidó származású pszichanalitikusnők életrajzával. Ezúttal **Rotter Lilián**ról olvashatunk.

Új zsidó tehetségek: Lea, az író nő

Polgár Andrea, írói nevén Lea, 1974-ben született, anyja kozmetikus, apja író. Polgári foglalkozása angol tanár és újságíró, az ELTE történelem-angol szakán végzett, és a CEU-n szerzett magiszteri fokozatot, történelemből. Barátjával él.

– **Első regényed, az *Álmatlanság* (Múlt és Jövő, 2001) tavaly jelent meg. Hogyan született a regény gondolata?**

– Amikor az ELTE történelem szakára jártam, az egyik szemináriumon találkoztam egy csodálatos tanárnővel. Dualizmus kori szövegeken mutatta be nekünk a *Mindennapi élet története* el-

nevezésű irányzatot, amely rádöbbenett arra, hogy minden tárgynak megvan a maga története; hogy a kisember szemszögéből is lehet vizsgálni a történelmet, nemcsak az államközi szerződések, törvények, diplomáciai mozzanatok oldaláról. Amikor egy régi szöveg segítségével a kutató szűrőjén keresztül rekonstruálódik egy egész korabeli világnézet – akárcsak **Ginzburg A sajt és a kukacok** című alapművében –, akkor hasznosítható az olyasfajta, kereső attitűd, amelyet az évek során én is kifejlesztettem magamban. A munkámon, a kutatáson keresztül valahogy önmagamot találhattam meg.

Így határoztam el, hogy szakdolgozatot is hasonló témában fogom megírni. Egy dualizmus kori családregény játékos keretében három nap történetét írtam le a gründer időszakában. Kitálat családunk szereplői – saját család-

domhoz hasonlóan – a középpolgári réteghez tartoztak, az új, feltörekvő polgárságot testesítve meg A dolgozat minden formabontó szándéka és összes hibája ellenére megnyerte konzulensem – és talán most már mondhatom, barátom – tetszését. Nagy szerencsémnek mondhatom, hogy végig bátorított, a köztünk lévő összes hitbeli, politikai és egyéb nézetkülönbség dacára.

Továbbgörgetve a szakdolgozat írása közben felmerült gondolataimat, egyszerűen kipattant az ötlet, hogy akár regényt is írhatnék, beágyazva a cselekményt az Osztrák-Magyar Monarchia mindennapjaiba.

– **A regény tehát a szakdolgozathoz nőtt ki?**

– Igen, a mikrotörténet, a tárgyi kultúra története ihletett meg. Beleástam magam az olyan korabeli lapok napi hirdetéseibe, mint *Az Est*, a *Figaro*, *Képes Családi Lapok*, meg a *Borsszem Jankó*. Az olyan apróhirdetések, mint „Karórák kaphatók, másodpercnyi mu-

latóval”, keltették bennem életre azt az atmoszférát, amelyért, képletesen szólva, visszamentem az időben, és odaadtam sok-sok valódi időt a valódi életemből. Talán menekülés volt.

– **A regényben nagyon bátran, felszabadultan írsz a zsidóságról, az asszimiláció kérdését boncolgatod. Mennyire része ez a fiatalok körében tapasztalható zsidó revival-nek?**

Szerkesztők: Juhász Borbála, Kuti Andrea, Pécsi Katalin, Sándor Mónika, Toronyi Zsuzsanna, Wirth Judit.

E havi számunk szerkesztője: Juhász Borbála
A szövegeket gondozta: Sándor Mónika

– Én megvívтам a saját harcomat. Van saját történetem. Vegyes házasságból születtem, és mint sok vegyes házasságban, itt is a nem zsidó szülő ambicionálta, hogy megismerkedjek a zsidó hagyományokkal. Ez nagyon sokszor van így. Nekem az édesanyám az, aki nem zsidó, de azonosul, zsidónak érzi magát. Édesapám pedig mintapédány a az asszimiláns zsidónak. „Kislányom, addig jársz a Dohány utcába, míg be nem dobnak egy bombát”, „Mi nem vagyunk zsidók, mit akarsz te már”, stb., stb. Úgy 15 éves lehettem, amikor fülembé jutott, hogy van egy baráti kör, 35-40 éves értelmiségi zsidókból áll, és éppen valami zsidó ünnepet készülnek megülni. Anyukám vendégkörének tetemes része tartozott ebbe a baráti körbe. Kitaláltam, hogy akkor én most zsidó leszek, beszereztem egy Dávid csillagot, azt felszereltem a nyakamba, beöltöztem, és vártam az estét, amely, mint a helyszínen értesültem, úgynevezett szédereste volt. Le voltam nyűgözve. Barátokra találtam, akik a köztünk lévő korkülönbség ellenére befogadtak, felnőttként, önmagát kereső, értelmes emberként, nem utolsó sorban fiatal zsidóként kezeltek. Elkezdtem eljánni a körbe, gyerek-helyzetben együtt kerestem gyökereimet, újdonsült barátaimmal tanultam a hagyományokról.

Később ebből a körből nőtt ki a *Szim Salom* nevű vallásos progresszív közösség. Nem tudom, ifinek mondják-e, de olyasmi voltam, gyerekprogramokat és játszóházakat szerveztem sokáig gyerekeknek, feldolgoztuk Eszter történetét, gyümábol mintáztunk meg minden jelenetet. Voltam kint Izraelben is, ahol az ottani progresszív mozgalom tudomást szerzett arról, hogy vannak itt is vállalkozó szellemű zsidó fiatalok, és kivittek egy hónapos *madrich* képzésre. Minden elkötelezettség nélkül úgy éreztem, dolgom van itt. Mondhatjuk indiánosdinak, amit tizenéves koromban ennek a körnek az égisze alatt végigjártam: figyelték, hagyták, és ez nagyon sok mindent a helyére tett. Talán azért is vonzódom a történelemhez, mert nagyon érdekelnek a gyökerek, s talán ennek köszönhetem a mai identitásomat. Egyébként mára nem annyira élek a külsőségekben, ez a Dávid csillagos est volt az egyetlen, amikor felvettem valamilyen megkülönböztető ékszer, de a mi modern életünkben, az én személyisé-

gemben akkor is helye van a zsidóságnak, ha belül hordom.

– **A regény két főszereplője, a két féltestvér lány, Rasi és Sára mintha két különböző utat mutatnának, a zsidóság két különböző útját, az egyik megmarad az ortodoxia mellett, a másik a vegyes házasságot választja. A nagy port felkavart Gyurgyák könyv (Gyurgyák János, *A zsidókérdés Magyarországon, Osiris, 2001*). is az asszimiláció – disszimiláció kettősségével foglalkozik, s a Múlt és Jövő nem véletlenül tette könyved hátára, hogy „kevés kortárs regény igyekszik ábrázolni az asszimiláció reményeit és ellentmondásait, de ...Polgár épp erre vállalkozott sikeresen”.**

– A két lány valóban két út, két különböző felfogás képviselője. Később csak az idő igazolja, melyik az életrevalóbb. Utólag természetesen megmondhatjuk, melyiküknek volt igaza – az asszimiláló Rasinak vagy a hagyományokhoz hű Sárának –, de nekem akkor is végig Sára volt a szimpatikusabb. Azt hiszem, az írás során mégsem tudtam eldönteni, melyikük is a valódi főszereplő. A felvetésem szempontjából viszont talán érdekesebb, hogy aki zsidó témáról ír, annak valamilyen szinten állást kell foglalnia, s emiatt valamelyik oldal támadására óhatatlanul számíthat. Erről természetesen nekem is van véleményem, melynek egyrészt történelmi ismeret-im, másrészt irodalmi olvasmányélményeim jelentik a forrását. Azt vettem észre, hogy amikor azt mondják egy zsidó témájú könyvről, hogy az hiteles, akkor szinte kötelezően megjelennek benne a pogromelemek. Mivel én éppen a Monarchiával foglalkoztam, és azt tanultam **Gerő Andrástól, Hanák Pétertől, Vörös Károlytól**, hogy az asszimilácónak volt egy sikeresnek mondható korszaka, gondoltam, miért ne játszódhatna a regényem akkor, amikor még jól mentek a dolgok, amikor még nem kellett semmitől sem tartani, amikor zsidó és nem zsidó elit között létezett egy társadalmi szerződés? S talán sikerként könyvelhetem el, hogy az én olvasatom – mely meggyőződéseim szerint a valódi, hiteles olvasat az adott korszakról – nem bántotta egyik oldal érzületét sem.

Azt hiszem, most egyben rákérdeztem egy dramaturgiai mozzanatra is: a regénynek van egy elhallgatott utóhangja. Nem akartam ugyanis hasonlóvá válni az olyan zsidó tárgyú regények szer-

zőihez, akiknek műveiben elpusztítják vagy meghurcolják a legszimpatikusabb szereplőket. Miért mindig a rosszra emlékezünk?

– **Hogyan fogadták a férfiszervezők, vagy kollegák a regényedet? Nekem borzasztóan tetszettek a női szereplők, nagyon hitelesnek tartottam őket. Az a Berta, hát az egy olyan anyuka, az egy olyan NŐ, igazi női példakép lehetne! Én egyértelműen kiírtam a regényedből, hogy nő írta. Egyszer olvastam a Kritikában, valaki idézte Parti Nagy Lajost, akinek van egy – mi tagadás – feminista szava járása, a „Nagy fehér márványfarkú szervezők”-ről. Milyen nehéz egy magyar nőiről bekerülni az irodalomba?**

– Én illet nem tapasztaltam. Sőt, azoknál a férfiaknál, akik elolvasták, egyáltalán nem jelent meg a szerző nevének szempontként. Egy hölgygel beszéltem, aki azt mondta, hogy szerinte tárgyilagosan jelenítettem meg a férfi és a női szereplőket. Inkább azon megy a vita, kit kiről mintáztam a valós életben, és emberek gamadája szeretne magára ismerni.

– **Jó, ezt most akkor nem kérdezem meg.**

– Szerintem tényleg nem olyan nehéz női szerzőként boldogulni, bármennyire is szeretném kisebbségének érezni magam. Még nyolc éve újságíróiskolába jártam **Hárs György**höz, neki mutattam meg először a regénykezdeményt, s ő mondta azt az első változatról, hogy milyen vad, milyen zabolátlan, s benne van, hogy egy kislány, egy szüzlány írja, és hogy ez milyen jó. Gyuri talán ezért fogadta a harmadik változatot, ami végülis most megjelent, egy kis keserű érzéssel, hogy hát, ugye, közben én asszonnyá serdültem, s kiérződik a narratívából, hogy közben megtapasztaltam egy csomó mindent, és felnőtt módra struktúráltam a történetet... Talán Gyurit lehet kiemelni, aki tényleg egy kicsit pozitív szexista módon állt hozzá. „Végre egy kislány, istenem, de jól!” Azóta is azt mondja, hogy „szia, kislányom”. Ez volt az egyetlen olyan eset, amikor valaki férfi létére valamit mondott rólam, mint szerzőről. Azt hiszem, Gyuri ennél pozitívabban nem tudott abban a pillanatban mondani. Mint amikor egy apuka örül a lányának. Az viszont elképzelhető, hogy egy apuka másként örül a lányának, mint a fiának.

Juhász Borbála

Aquilar Grace 1816-1847

Részlet Dr Zalai Szalay László, A zsidó nők története c. műből. (Budapest: Globus Nyomdai Műintézet, 1924). Helyesírás az eredeti szerint. A szerkesztők megjegyzései dőlt betűvel.

Miután Angliából a XIII. században kiűzték a zsidókat, csak hosszú szünet után, **Cromwell** idején telepedhettek le újból. Ekkor főként az Amszterdamból áttelepülő szefárd zsidók jelentek meg. Ilyen családból származott Grace Aquilar is, aki híres angol író lett. Érdekes módon poszthumusz megjelent legismertebb művét, **A cédrusok völgyét** (1850), mely a spanyolországi átértekről szól, nem említi Zalai.

Gyöngé és beteges, törékeny testalkatú gyermek volt, úgy hogy tehetős szülei négyéves korában Hastingsba, a tengerpartra hozták lakni. Olvasni úgyszólván magától tanult meg, s határtalanul szerette, szinte becézte a könyveket. Hétéves korától kezdve már naplót vezetett, melybe mindazt, amit látott, hallott, vagy gondolt, a legszigorúbb igazságérzettel bevezette. Nagyműveltségű anyja örömezt foglalkozott egyetlen leánya szellemi képzésével és iránításával, aki még nem volt tizenkét éves, midőn egy kis drámát írt „Wasa Gusztáv” címmel...

Grace a korabeli metszeten rövid, „reform” haját visel, mint a korabeli feministák, bár akkor még nem használták a nőemancipáció, melynek egyik hazája épp Anglia, képviselőre ezt a francia eredetű szót. A XIX. századi Anglia Grace-en kívül is sok írónővel dicsekedhet, gondoljunk csak **Jane Astenre**, vagy **George Elliotra** (aki nem férfi).

Felismervén a saját tehetségét, buzgón könyörgött Istenhez, hogy nyújtson neki módot, mely által elnyomott és megvetett népének a keresztények szemében, és mi még ennél is több, saját becséretére való felemelésére, valamit tehessen. Az volt a vágya, hogy hit-sorsososaival megismertesse Izrael történetét és szemek elé vezethesse Izrael hölgyeit, azokat a hőselkű nőket, kikre joggal lehetne büszke a világ bármelyik nemzete. Ez nagy cél volt. Oly nagy cél, mely megremegteté szívét keblében....

Először a marannus **Orobio de Castro** „Megvédett Izrael” című iratát fordí-

totta le franciából. Valmivel később a „Tündérkoszorú”-ban kísérlé meg költői számyalását és megérezve a saját szellemi erejét, megírta a „A ház befo-lyásá”-t, és „A zsidóság szellemét”-t.

Marannus a régi Spanyolországban csak látszatra megkeresztelkedett, valójában vallásához hű zsidót jelent. Orobio de Castro az amszterdami szefárd szellemi élet fontos szereplője, Baruch Spinoza legádázabb ellenfele volt.

Diadalmas szellemét azonban megakasztá testi gyengesége. 1838 tavaszán vörhenybe esett, s e betegség következményeitől nem szabadult meg többé soha. Nemsokára hozzáfogott „Izrael női” című, hímevét megalapító művének megírásához, de míg szellemi ereje növekedett, testi ereje annyira megrongálódott, hogy az egykor oly bájos jelenség már csak ámyéka lőn önmagának...

Grace orvosai tanácsára német fürdőkúrára utazik a kontinensre, ahonnan már nem tér haza, Frankfurt-

ban meghal. Mielőtt útra kél, tisztelői elbúcsúznak tőle.

Az angolországi zsidónők az alábbi iratot intézték hozzá:

„Drága nővér! Bámulatunk tehetségeid és tiszteletünk jellemed iránt, hálánk ama kitűnő szolgálatokért melyeket irataid nemünknek, népünknek és hitünknek...tettek, mindezek az okok egyesülve indítanak bennünket arra, hogy hozzád tolakodjunk kifejezést adandók azon érzelmeknek, melyeket irántad táplálunk. Mielőtt te felléptél volna, nem volt az új korban eset rá, hogy nő lépett volna fel Izraelben, Izrael hitének védelmezőjéül: hogy azzal a mélységgel és tisztasággal, mely a nőnek sajátja és ama lélekerővel és terjedelmes ismeretekkel, melyek a férfiu büszkeségét képezik, felszólította volna saját hitsorsosait, hogy az igazságot, mely Izrael birtoka, becsben tartsák és a máshtűeket, hogy tisztelettel viseltessenek iránta. Csak Tőled tanultuk meg méltóságunkat felismerni és megbecsülni: Te tanítál bennünket érezni és megmutatni, hogy semmiféle női jellem nem lehet tisztább a zsidó leányénál és semmiféle jámborabb Izrael asszonyainál. ..”

Rotter Lillán (1896–1981)

A pszichoanalízis első követői között számos zsidó analitikust, ezen belül sok zsidó nőt is találunk itthon és külföldön egyaránt – **Anna Freudtól Lou Andreas-Salomén át Melanie Kleinig, vagy Kovács Vilmától Mahler Mar-**

gitig. (A konzervatív tudományos körök és sajtóorgánumok nem is mulasztották el a pszichoanalízis „zsidó tudományként” való megbélyegzését és elutasítását.) Ezek a figurák saját önálló tevékenységükön és egyéni jelentőségükön túl egyfelől a zsidóság, másfelől a huszadik század eleji értelmiségi nő perspektíváinak, megítélésének és a hagyományos elvárások közepette alakuló átmeneti szerepeinek egy-egy szelétét is reprezentálják. A nőkhöz kapcsolódó általános képzetek szempontjából jellemző például, hogy szinte mindegyikük munkájának fókuszában a gyermekanalízis állt. Nevük feltehetőleg még szakmabeliek számára is kevésbé ismert, mint férfikollégáiké. Sorozatunkban a jelentősebb magyar zsidó pszichoanalitikusnők közül mutatunk be néhányat abban a reményben, hogy kissé mozdíthatunk periférikus pozíciójukon. Ezúttal Rotter Lillánról, a következő számokban pedig **Hajdu Lilly, Bálint Alice és Kovács Vilma** tevékenységéről olvashatnak.

Rotter Lilián a pszichoanalízis budapesti iskolájának elsősorban pszichoanalitikus gyermeklélektannal és pedagógiával foglalkozó szakembere volt. Élete és pályája sok szempontból tipikusan jellemzi a huszadik század eleji, középosztálybeli, tudományos teljesítményekre és hivatásra törekvő zsidó nő életútját. Apja a *Pester Lloyd* újságírója, anyja énektárnár volt. A három testvér közül Lilián volt a legidősebb. 1914-ben iratkozott be az orvosi karra. Az orvosi egyetem (a bölcsész- és a jogi karral együtt elsőként) csak alig több mint egy évtizede vett fel női hallgatókat, és az orvosi pálya első női művelői nagyrészt a zsidó nők közül kerültek ki. Rottert 1920-ban avatták orvosná, ekkor kezdte meg analitikus képzését **Hermann Imrénél**, akit élete végéig mesterének és barátjának tekintett. 1923-ban férjhez ment egyetemi évfolyamtársához, **Kertész Tivadarhoz** (aki a későbbi Karinthy-feleség, **Böhm Aranka** első férje volt).

1934-ben lett tagja a *Magyar Pszichoanalitikai Egyesületnek*. Munkáiban hangsúlyos szerepet tulajdonított a korai anya-gyerek kapcsolat minőségének. **Pető Endrével** együtt igen népszerű pedagógiai szemináriumot tartott a Montessori-irányzatot követő óvónőknek, a Pikler Emmi körüli pedagógusoknak, pszichoanalitikusoknak és anyáknak. Ezeken az alkalmakon, konkrét

esetek kapcsán arról folyt képzés, hogy milyen módon lehetséges a pszichoanalitikus ismeretek beépítése a gyermeknevelésbe. A szemináriumok anyagát 1946-ban kötetbe is gyűjtötte (*A gyermek lelki fejlődése*), ez egyébként a viszonylag keveset publikáló pszichoanalitikus egyetlen könyve.

1941-ben a házaspárt (ismeretlen okból) őrizetbe vették, és internálták a budapesti gettóba; Kertész első világháborús kitüntetésének köszönhetően bocsátották őket szabadon. A háború után férjével együtt csatlakozott a kommunista párthoz. A pszichoanalitikus egyesület megszüntetése után laboratóriumi orvosként tudott elhelyezkedni. Később részt vett egy pszichohigiénés tanácsadó megszervezésében és az ott folyó munkában, valamint folytatta analitikusi magánrendelését is. 1965-től sikeres esetfeldolgozó szemináriumokat tartott. Tanulmányt írt **Goethéről**, amely nem jelent meg, sőt pillanatnyilag nem is lelhető fel.

Tudományos elköteleződéseit leginkább Hermann Imre megkapaszkodás-elmélete, az énpeszichológia és a korai tárgykapcsolat-elmélet határozta meg. Valódi elméleti újdonságot elsősorban a női pszichoszexuális fejlődés megközelítésében hozott Rotter Lilián. A klasszikus freudi, és például **Helene Deutsch** által is követett elképzeléssel

szemben, mely szerint a női pszichoszexuális fejlődés meghatározó eleme a péniszirigység, a passzivitás, a mazochizmusra való hajlam, Rotter öntörvényűbb női szubjektumot és szexualitást feltételezett. Gondolatmenete ugyanakkor paradox, ugyanis ennek az öntörvényűségnek, hatalmi pozíciónak, s egyben a nemi élvezetnek a kulcsmotívumát a férfira gyakorolt vonzás érzetében és kihasználásában látta. Eszerint a nő vágyának kiváltója nem a férfi, hanem a férfi iránta való vonzalma. Ezzel (ha lehetséges hatalmi eszközként is) alapvetően fenntartja a nő mint „a vágy titokzatos (és nárcisztikus) tárgya” képzetet, és kétségessé teszi az aktív, „alanyi” nőiség ideáját. (Ld.: Rotter Lilián: *„A női genitalitás pszichológiájáról”*. In: *Lélekelemzési tanulmányok*. Párbeszéd Kiadó, T-Twins Kiadó, Budapest, 1993.)

Rotter Liliánról **Andreas Benz**, svájci pszichoanalitikus szerkesztett könyvet, amely az analitikusnő összes fellelhető tanulmányát tartalmazza (*Lilián Rotter: Sex-Appeal und männliche Ohnmacht. Psychoanalytische Schriften*. Freiburg, Kore, Verlag Traute Hensch, 1989). Magyar nyelven csak **Harmat Pál** könyve (*Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1994) szentel néhány bekezdést az analitikusnak.

Borgos Anna

Keserű Ilona:
Több oldalról...,
1989–2001

DANNY LEDER

Arab-zsidó viszály Franciaországban

„Mort aux juifs!” – „Halál a zsidókra!” – a két háború közötti zsidóellenes csöcselék jelszava 2000. októberében újból felhangzott Párizsban egy palesztin-párti tüntetésen. A második intifáda visszhangja mélyen megrendítette a Franciaországban élő mintegy 700 ezer zsidót (Izrael után a harmadik legnagyobb zsidó közösséget).

Ez a tüntetés azonban még nem volt különösebben jelentős, a helyszínen láthatóan maguk a szervezők is bizonyos távolságot tartottak a zsidóellenes jelszavak hangoztatásával szemben. Végül még a parlament is foglalkozott a viszonylag kicsiny demonstrációval, s néhány párt felháborodását is kifejezte.

Összehasonlíthatatlanul súlyosabb azonban a közel száz zsidóellenes támadás: tucatnyi zsinagógában, zsidó iskolában és hitközségi épületben történt gyújtogatás – bár mindig csak akkor, amikor üresen álltak az épületek, áldozatul így senki nem esett. Annál többen sebesültek meg azonban, amikor zsidó hívőket követő dobáltak meg, és más módon tettelegesen bántalmazták őket. Bár a múlt év tavaszára konszolidálódott a helyzet, a megrázkódta-

tás, a bizonytalanság tovább él az emberekben. Jó néhány zsidó fiatal azóta nem visel kipát, sok szülő pedig kiírta gyermekeiket a zsidó iskolákból. Egyes zsidó családok kénytelenek voltak elköltözni azokból a szegényebb negyedekből, ahol az arab bevándorlók zöme lakik, mivel ott rendszeresen fenyegették őket a fiatalok.

A megtámadott zsidó intézményeket az esetek többségében szolidaritásból meglátogatják a szomszédos iszlám közösségek vezetői. Prédikációikban az imámok elítélik ezeket a merényleteket, a helyi politikusok és az antirasszista szervezetek pedig békítési találkozókat szerveznek. A zsidóellenes erőszakot azonban olyan muzulmán fiatalok követik el, akik sem egyházi, sem politikai szervezetekben nem fordulnak meg. A tettesek többsége szociálisan visszamaradott, családjától elhanyagolt küllelki fiatal, akik beteges erőszakkényszerűket vandalizmusban vezetik le.

Ahol mindennapos eseménynek számít a rendőrök, buszsofőrök, postások, orvosok és tűzoltók(!) megtámadása, ahol összefirkálják a templomokat, leköpdösik az idősebb járókelőket, ott

már csak egyetlen lépés választ el a zsidó szomszédok zaklatásától.

S mert a muzulmánok és a zsidók egymás mellett élnek, ez is előfordul. A mai francia zsidók többsége észak-afrikai családok leszármazottja. Főként az ötvenes-hatvanas években hagyták el Magrebet, (Afrika észak-nyugati, arab részét) közvetlenül a Franciaország által gyarmatosított három magrebi országot (Algéria, Tunézia és Marokkó) függetlenné válása előtt és után. Száműzetésükkel 2000 évre visszatekintő folyamatos jelenlétük ért véget. A magrebi zsidók és muzulmánok a francia nagyvárosok külső övezetében, illetve Párizs belvárosának bevándorló-negyedében azonban újra találkoztak.

A második világháború után megmaradt franciaországi zsidók az észak-afrikai zsidók tömeges bevándorlása után váltak újra láthatóvá. A Soá, a túlélők titoktartása, gyermekeik szociális felemelkedése, a vallási-közösségi csoportok felbomlása következtében jelenlétük teljesen elhalványult. A magrebi bevándorló-hullám épp idejében érkezett s újra megtöltötte a zsinagógákat. A szefárd rítus helyenként le is váltotta az ének- és dallam nélküli askenázi ritust. Az észak-afrikai zsidók – a háború előtti kelet-európai zsidókhoz hasonlóan – a már letelepedettek számára azonban túl hangosnak, túl fesztelennek, túl „zsidós” tunk.

Film egy textil-negyedről – mely kasszasiker lett

Az állítólagos magrebi-zsidó vitalitás titokban általános zsidó erénnyé vált. Ha külső szemlélő ábrázolja a francia zsidókat, első sorban ezt a jellegzetességüket emeli ki. A kelet-európai mamele által sábeszre készített kultikus „gefille fis-t” már rég felváltotta az észak-afrikai kuszusz.

Jó példa erre a „La vérité si je mens” (szó szerint: „Az igazság, ha hazudok” vagyis: Te is tudod, hogy nem teljesen úgy gondolom) című nagy sikerű film. Az újonnan feléledt francia filmipar legnagyobb kasszasikerévé vált ez az egyszerű szórakoztató film, melynek mindkét részét öt millióan nézték meg. A történet észak-afrikai családból származó fiatalokról szól, akik Sentier-ben, Párizs textilipari negyedében – mely egykor a kelet-európai zsidóság és az önmény bevándorlók fellegrának számított – hatalmas tempóban felélesztik a konfekciói-

part. Zegzugos utcácskák mélyén, düledező, ősrégi házakban a nagykereskedők, divattervezők, a (részben illegális) varrodákkal szövetkezve hatalmas vállalkozást hoztak létre, amelyről nem lehet tudni, hogy az iparosítás előtti vagy utáni korszakhoz sorolható-e inkább. E vállalkozás a kockázatvállalás, a kreativitás, a rugalmasság és a szociális brutalitás keveréke volt, mely néhány céget minden esetre világsikerre vitt, ideig óráig megmentette Franciaország konfekcióiparát a hanyatlástól s megakadályozta, hogy kihaljjon Párizs óvárosa.

A film a Sentier-beliek állítólagos ismertetőjegyeit emeli ki: a bátorságot, az érvényesülési szándékot, az egykori nincstelen bevándorlók szorgalmát, s zsidó szolidaritást, az agyafúrt ravaszságot, a neo-orientális folklórt, a mediterrán életörömet és a hedonizmust. (A főszerepet nem zsidó színész alakította, aki azonban a kezdeti nehézségek ellenére fesztelenül mozgott a zsidó miliőben, s mesterien küzdött le minden akadályt.) Az első epizód 1996-ra készült el, amikor a tömeges munkanélküliség és a gazdasági stagnálás miatt sok franciának igencsak morózus volt a hangulata. A Sentier sikertörténetét hálás közönség fogadta, a filmből a borús hétköznapiakon ugyanis egyfajta optimizmus sugárzott. Nem hiányoztak persze az ismert „zsidó” klisék sem: a gyors meggazdagodás, vagy a gazdasági fölény. (A filmet egyébként akkor mutatták be, amikor a Sentier diadala már leáldozóban volt. A textilgyárakat azóta az olcsó munkaerőt alkalmazó országokba helyezték át. A városrészben pedig törökök, kurdok, pakisztániak, tamilok és kínaiak jelentek meg. Az utóbbi időben a Sentier-be érkezett újabb zsidó bevándorlók az elhagyatott textilgyárakban intemetes vállalkozásokat indítottak be.)

Az észak-afrikai zsidók, rövidebb idő alatt, ugyanazt az utat járták végig, mint annak idején a kelet-európai zsidó családok: a városi szétszóródást követően fokozatosan beleolvadtak a széles középosztályba, számosan közülük pedig karriert csináltak az elektronikai szektorban, a pénzügyben, az ipar vagy a kereskedelem csúcán, a reklámszakmában, a tudományokban, a jog területén, a kultúrában, a tömegmédiában, vagy a politikában.

Ezek a karrierok erősen elütnek a nyomomak azoktól a képeitől, amelyek az Izraelben letelepedett észak-afrikai bevándorlóknak jutottak osztályrészül. A

magyarázat kézenfekvő: még ha el is tekintünk az izraeli askenázi felső réteg első generációinak keleti zsidókkal szemben érzett előítéleteitől, akkor is látnunk kell, hogy az Izraelbe érkezett magrebi alijázók többsége mégiscsak Marokkóból jött. Vagyis Magrebnek arról a részéről, ahol a legkevésbé hagyott mély nyomokat a francia gyarmatosítás. Itt az ország belsejében is jelentős létszámú arab vagy berber kultúrájú zsidóság élt. Izraelbe a szegényebb, hagyományokhoz erősen kötődő marokkói zsidók vándoroltak. A képzetesebb, tehetősebb, francia kultúrájú rétegek Kanada francia nyelvű területeire, illetve kisebb részben Franciaországba költöztek.

A tunéziai zsidóság ugyancsak Franciaország vagy Izrael felé vette az irányt, bár a szociális, hagyományörző törésvonal ott nem volt olyan erősen érezhető, mint a marokkóiak között.

Az algériai zsidók döntő többsége közvetlenül az ország függetlenné válása előtt, illetve után, 1962-ben Franciaországba vándorolt – bár sokan éreztek lelkiismeret furdalást Izrael miatt. Ez a jelenség, bár láthatatlanul, de továbbra is megmaradt, s az algériai és tunéziai zsidó családok fiatalabb generációi az utóbbi években részben emiatt indulnak útnak újból Franciaországból.

Az alsó rétegek szemben a középrétegekkel

A „zsidó utcácskák” lakosai közben folyamatosan fogynak. Legtöbb esetben a nincstelenek és/vagy az idősebb, izoláltan élő emberek maradtak. S ők bizony sokan vannak: zsidó jótékonyági egyesületek felmérése szerint a szegénységben megrekedt zsidók százalékos aránya (a zsidó népesség teljes számát tekintve) magasabb, mint a francia össznépesség szegényeinek aránya. A megmaradt zsidó-plebejus népesség ma teljesen szétszóródva, szociális feszültségekkel páratlanul megterhelt környezetben él – családjuk generációra visszamenőleg nem kapott munkát, a hagyományos proletár szakmák megszűntek, az egymást támogató közösségek felbomlottak, az alacsony képzettségű munkafeltételei egyre rosszabbak lettek.

A muzulmán munkásrétegek – többségükben analfabéta, vidéki bevándorlók – ráadásul rettenetesen megbotránkoztak azokon a magrebi zsidókon, akik gyorsan ki tudtak emelkedni környezetükből. Legtöbb esetben ez a felemelke-

dés mindössze azt jelentette, hogy sikerült beépülniük a széles középosztályba, ahol egyébként már az új muzulmán nemzedék jelentős része is megtalálta a helyét. Ennek következtében vannak az előváros szegényebb részein olyan zsinagógák, melyeknek hívei már a középosztály sorház-negyedeiből érkeznek.

Ugyancsak új, urbánus zsidó jelenségnek számít, hogy a térítő szándékú lubavicsi haszidok tömegesen áramlanak a középosztály lakónegyedeibe. A köztudottan az Egyesült Államokból érkező újmessianisztikus szervezetnek jellegzetesen jiddis, kelet-európai vonásai ellenére is sikerült megnyernie az észak-afrikai bevándorlók legutolsó generációjának az elektronikai szektorban dolgozó kicsi, de fontos csoportját.

A zsidók jelentős része ugyanakkor peremtelepüléseken tevékenykedik, gyógyszerészként, orvosként, tanárként, vagy szociális munkásként. Itt gyakran válnak a deklasszáldott fiatalok vad dühkitöréseinek első számú céltábláivá. Az eredetileg baloldali elkötelezettségű orvosok, tanárok vagy gondozók az állandó erőszak, megfélemlítés hatására egyre inkább felőrlődnek s mind túlrelmetlenebbek lesznek. Az idegileg tönkrement középosztály tagjai, beleértve a muzulmánokat is épp úgy reagálnak a fiatalok büntetéseire, mint a zsidó családok. A perifériára került muzulmán fiatalok szerint a kulcsszerep azonban mégiscsak a zsidóké. Konfliktusuk helyenként az amerikai nagyvárosokból jól ismert *afro-amerikai kontra zsidó középosztálybeli* konfliktusra emlékeztet.

A zsidó összeesküvés mítosza

Hasonló jelenségekre már jóval a legutóbbi zsidóellenes hullám előtt rábukkantam. 1995-öt írhattunk, amikor a GIA, a legradikálisabb algériai iszlám csoport támadást-sorozatát indított Franciaországban. Bombákat robbantottak párizsi áruházakban, a metróban és egy lyoni zsidó iskola előtt. Az egyik algériai szociális munkás szerint *„az elővárosok fiataljai ellenzik az elvakult támadásokat, csak a zsidó iskola elleni merénnyellett értettek egyet.”* Másik alkalommal az egyik gyorsbűfé magrebi pincére nyilatkozott barátjával egyetértésben: *„A zsidó tanárok szándékosan megbuktatják a muzulmán gyerekeket.”* *„Mindaddig, amíg akár egyetlen zsidó is ül a kormányban, nekünk, araboknak semmi*

esélyünk sincs Franciaországban.” (Akkoriban a konzervatív katolikus **Eduard Balladur** volt a kormányfő.)

Most azonban mindenképp tennünk kell egy rövid kitérőt a jelenlegi Algériába, ahol a hadsereg és az iszlám szabadcsapatok tagjai 1992 óta könyörtelen polgárháborút vívnak. A Franciaországba bevándorolt muzulmánok többsége Algériából érkezett. Bár a franko-algériai családok hangulatára, mentalitására erősen hat a francia környezet, hazájukkal továbbra is szoros kapcsolatban állnak. Ezzel magyarázható már-már megszálolt zsidóellenes gondolkodásuk. Bár ma már legfeljebb néhány tucat zsidó él Algériában, mégis mindkét polgárháborús tábor szimpatizánsai „zsidó szellemiségűnek”, vagy egyszerűen csak „zsidónak” nevezik ellenfelüket. A fiatalok magától értetődően a rendőrök, vagy a kormány politikusainak sértegetésére használják a „zsidó” szót.

A *Das jüdische Echo* számára 1993-ban írott tanulmányomban azt fejtegettem, hogy „a nyugati társadalmakba betörő szociális megrázkódtatások legrosszabb esetben új, belső etnikai elzárkózást eredményezhetnek.” A deklasszáldott alsó rétegek nagyrészt muzulmán bevándorlók. Gyermekeik viszonylag könnyen kirekesztődhetnek, és ennek következtében a vallási-etnikai gettó falai mögött barrikádozzák el magukat. Ez pedig, mint akkoriban is gondoltam, kiváló táptalajt ad az újabb antiszemitizmus számára. „Az iszlám bevándorlók kilátástalan helyzetüket az ellenük szőtt „zsidó összeesküvés” képzetével magyarázzák. Ez a kényszerképzet részben a fundamentalista agitátoroktól származik, részben a hagyományos zsidóellenességben, az izraeli-arab konfliktusban és az ugyanabban a lakóövezetben élő zsidó középosztálybeli-ekkel való rivalizálásban gyökerezik.”*

Nyolc évre rá Franciaországban beteljesedtek a jóslataim. A közel-keleti konfliktus szimbolikus hatásával és a nemzetek között felgyülemlett szociális konfliktusokkal szemben a republikánus, integrációt elősegíteni kívánó francia társadalom mindeddig passzív maradt.

A *Das Jüdische Echo*-ban megjelent cikk alapján

Papp Kornélia

Herczeg Nándor: Szökőkút III., 2000

Fehér László: A fal előtt, 2000

* Danny Leder: A törzsek célja és múltja. In: *Das jüdische Echo*, Vol 42, 1993 239. old.

Hány zsidó él Amerikában?

„Ez attól függ, hogy veszünk vagy eladunk” – magyarázza **Barry Kosmin** demográfus professzor, aki az amerikai zsidóság körében 2001-ben elvégzett felmérésről írt rövid összefoglalót.

A felmérés az amerikai lakosságot reprezentáló, ötvenezer háztartást magába foglaló mintán alapult. Ha az ortodoxia által vallott halachikus felfogást tekintjük kritériumnak, akkor az amerikai zsidóság zsugorodó és öregedő közösség képét mutatja. A mintából kapott százalékból visszaszámolva ugyanis 2.8 millió azon felnőttek száma, akik zsidó vallásúnak mondják magukat: ez 12 százalékos csökkenés 1990 óta (ekkor végezték a megelőző demográfiai felmérést). A drámai csökkenést látva vigasztalásul szolgálhat, hogy ez a „maradék” – amelynek 80 százaléka reform illetve konzervatív gyülekezetek tagja – magasabban iskolázott és erősebben tartja a hagyományokat, mint a „zsidó vallású” kategóriába soroltak egy nemzedéknyi idővel ezelőtt. A kemény mag kitart – mondhatnánk.

Politikai szempontból viszont kétség-

kívül aggasztó, hogy a fenti szám Amerika felnőtt népességének mindössze 1.3 százalékát alkotja: ez csökkenő befolyást jelent egy olyan országban, amely imádja a nagy számokat és a statisztikai rekordokat.

Ám az amerikai zsidóság nagyobb, mint a fenti szám sugallja. Köztudott, hogy a zsidóság történetileg korántsem csupán vallási kategória volt. A közös-

Kik az amerikai zsidók?

Felnőttek, akik azt mondják, hogy...

...vallásuk zsidó	2.8 millió	51 %
...szüleik (egyike) zsidó	2.2 millió	40 %
...zsidó nevelésben részesültek	184 ezer	3 %
...zsidónak tartják magukat	203 ezer	4 %
a felvételtől kimaradtak	110 ezer	2 %
Összesen	5.497 millió	100 %

ség fennmaradásában mindenkor jelentős szerepe volt az etnikai és kulturális szempontoknak is. Számon kell tehát tartanunk azokat a nem vallásos zsidókat is, akik ugyan nem járnak zsinagógába, de nem is csatlakoztak más egyházhoz. Így módon további egymillió em-

ber kerül látókörünkbe. Velük azonban az a gond (mint egyébként számos reform-zsidóval is), hogy anyai ágon nem feltétlenül zsidó származásúak. Az eddig kapott 3.8 millió fő tehát nem mind fellel meg a halachikus kíváncságnak.

Legyünk tehát demokratikusak, számoljuk újra oly módon, hogy nem próbáljuk a zsidóságot különféle kategóriákba szorítani. Azokat tekintjük zsidónak, akik bármi módon annak vallják magukat. Ha tehát az iránt érdeklődünk, hogy a kérdezett egyik szülője (mindegy, hogy melyik) zsidó volt-e, további 2.2 millióval nő az amerikai zsidók száma. Amennyiben a zsidó neveltetést is számitásba vesszük, még 184 ezer fővel gyarapodik a közösség. (Amerikában, ahol a válás és újraraházasodás természet-

tes dolog, könnyen előfordulhat, hogy egy nem zsidó gyerek zsidó nevelőszülő(k) jóvoltából megismerkedik az utóbbiak vallási hagyományai-val.) Ha ehhez a számhoz még hozzátesszük azokat, akik „bármi más

módon zsidónak tartják magukat” újabb 203 ezer fő tűnik elő.

Most már 5.4 millió felnőtt amerikai zsidónál tartunk. Tekintettel azonban arra, hogy a fent említett vizsgálat háztartások megkérdezésén alapult, számításba kell vennünk még további 110

...és hány zsidó él Magyarországon?

A **Füst Milán Szellemi Páholy** 2002. februárjában a népszámlálás kapcsán tartotta vitaestjét. **Kovács András** szociológus, egyetemi tanár, **Rózsa Ferenc**, a KSH népszámlálási osztályának igazgatóhelyettese, illetve a hozzájuk később csatlakozó **Heisler András**, a BZSH elöljárója voltak a vitavezetők, **Benedek István Gábor** vendégei.

A népszámlálás már a tervezés szakaszában heves vitát váltott ki a szélesebb közvéleményben is, annak lebonyolítása, illetve a vagyoni és személyes körülményeket firtató kérdések miatt. Ennél nagyobb gondot okozott azonban a Mazsihisznek kialakítania álláspontját amiatt, hogy – 1948 óta első ízben – felkerültek a kérdőívekre a vallást tudakoló kérdések. A Mazsihisz végül mindenkinek saját belátására bízta a válaszadást. Az est azonban nem ezt volt hivatott tisztázni, hanem a népszámlálás eredményét értékelni: azt, hogy a hol 80-100, hol 100-200 ezerre becsült magyarországi zsidóságnak csupán töredéke határozta meg magát zsidó-

ként, akár vallását, akár származását tekintve. Ez 12-13 ezer főt jelent. A Mazsihisz vezetősége – eddig tisztázatlan információkra és közleményekre támaszkodva – azon félelmeknek adott hangot, hogy a kormány e számot veszi majd alapul az egyházak közötti pénzmegosztás során. Más vélemények szerint ez a szigorú számítás csak a kisegyházakat sújthatná, így a félelem megalapozatlan. Mindenesetre Heisler András – előbb magánvéleményként, majd Tordai Péter Mazsihisz elnök helyeslése után hivatalos véleményként – kijelentette, hogy a zsidóságnak tiltakoznia kell, ha anyagi téren ezen irreális szám alapján akármilyen diszkrimináció érne. Benedek István Gábor hozzátette – kiváltva a főként idősekből álló közönség első és egyben utolsó reakcióját – hogy a rendezvénynek ezért a mondatért kellett létrejönnie. Kovács András úgy vélte, elenyésző azoknak a száma, akik negatív következményektől tartva, nem merték felvállalni identitásukat. A beszélgetés során más konklúzió nem született – inkább a szorosan vett témát nem érintő történelmi, demográfiai adatok hangzottak el, illetve a népszámlálások történetéről tudhattunk meg néhány érdekességet.

Cs. M.

ezer embert, akik szeretetotthonokban, katonai táborokban, börtönökben és más intézményekben élnek. Ezzel együtt tehát (kis kerekítéssel) 5.5 millió zsidóval számolhatunk.

Ez a szám már majdnem kétszer akkora, mint a vallásos zsidók száma. 5.5 millió amerikai tartja úgy, hogy valamilyen módon kötődik a zsidó valláshoz, néphez, államhoz. Politikai szempontból őket lehet zsidó szavazóknak tekinteni – noha gyakran csak akkor ébrednek rá kötődésükre, ha az antiszemitizmus vagy az anticionista terror potenciális célpontjainak vélik magukat. Az antiszemitizmus ugyanis a legnagyobb közös nevező: az elmúlt száz év tapasztalataiból mindenki tudja, hogy a zsidógyűlölet szöszölői fenntartják maguknak a jogot a „Ki a zsidó?” kérdés megválaszolására.

A zsidóság fenti, befogadó definíciója kétségkívül igen laza, gyakorlatban nehezen működő halmazt eredményez, amellyel sok zsidó vezető nem tud mit kezdeni. Csakhogy amikor a volt Szovjetunió utódállamaiban a potenciális új izraelieket keresték, épp ezt a tág értelmezést használták. Miért lenne szűkebb és kirekesztőbb az amerikai zsidóság, ha saját magáról van szó? – kérdezi Barry Kosmin professzor.

A fenti 5.5 millió zsidó (háttérű) amerikai 3.76 millió háztartásban él. (1990-ben ez a szám 3.2 millió volt.) Ha a mintánkba beszámítjuk a zsidónak tekintett amerikaiakkal egy háztartásban élőket, a vizsgált populáció immár 9.85 millióra nő. Az izraeli *visszatérési törvény* szerint mindezek jogosultak az izraeli állampolgárságra. Ez az immár közel tízmillióstőmeg tekintendő célközönségnek, amikor az amerikai zsidó szervezetek információs stratégiájuk kialakításán munkálkodnak – érvel Barry Kosmin. Egy szabad és nyitott társadalomban ugyanis mindenféle definíció egyes csoportok kirekesztésével jár. A közösség periferiáján élőket (minden közösségben vannak ilyenek) ezért nem érdemes a közönyösség vagy részvétlenség vádjával elijeszteni. Inkább bevonásukon kell munkálkodni. Jó amerikai módra úgy kell tekinteni őket, mint a zsidó marketing stratégia célközönségét. A bőséges választási lehetőségekkel bíró amerikaira ez sokkal jobb hatással van, mint a szidalmak és dörgedelmek – érvel Kosmin professzor.

Gadó János

(Forrás: *Institute for Jewish Policy Research Newsletter*, 2001/2002 tél.)

Változások a Zsidó Világkongresszusban

A ZSVK 1936-ban alakult meg Európában, tagjai a világ 80 országának különböző zsidó szervezetei, központja 1979 óta New York. Jelenleg a szervezetnek saját állítása szerint, negyedmillió tagdíjfizetője van. A tisztviselők száma mindössze 50-70, de munkájukat számos egyéb alkalmazott és tanácsadó is segíti. A szervezetnek hét nagyvárosban (Genf, Párizs, stb.) van irodája.

Csak néhány a ZSVK legnagyobb visszhangot kiváltó kampányai közül: a szovjet zsidók érdekében folytatott titkos tárgyalások, a Waldheim-ügy, a Vatikánnal való konfrontálódás XII. Piusz pápa háború alatti tevékenysége miatt, egyes kormányok meggyőzése az Izraellel korábban megszakított diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele érdekében, és legutóbb a német iparvállalatokkal, a svájci bankokkal és az európai biztosítótársaságokkal lefolytatott vita a kárpótlás ügyében. A ZSVK szerepe elvitathatatlan abban, hogy a különböző kárpótlások keretében közel 11 milliárd dollár folyt be a zsidó szervezetek kasszájába.

Tavaly év végén ötödször is a 72 éves **Edgar Bronfman**, a kanadai *Seagram* szeszipari konszern milliárdos alapítója lett a ZSVK elnöke. Vajon ki lehet az utódja? És a világ egyik legnagyobb befolyású zsidó szervezete meg tudja-e ismételni az elmúlt években – a kárpótlással kapcsolatban – aratott sikereit? Hiszen az új feladatok nem kevésbé jelennek kihívást, mint a korábbiak: küzdelem az asszimiláció ellen, Izrael megvédése az ellenségeitől, stb. Közben a szervezet központja New Yorkból átköltözik Jeruzsálembe, és új ügyvezető is kerül az élére.

Bár Bronfman mostani megbízatása öt évre szól, két év múlva végleg távozni készül (tavaly már vissza akart vonulni, de a posztért való nagy tülekedést látva meggondolta magát). Szándéka szerint két év múlva utódjául régi kedvencét, **Israel Singer** rabbit nevezi majd ki, aki tavaly ősszel vált meg a ZSVK főtitkári székétől. Helyére Bronfman egy másik embere, **Avi Be-**

ker lépett. Bár Bekemek jók a kapcsolatai mind az izraeli kormánnyal, mind az európai zsidó szervezetekkel, szinte bizonyos, hogy nem lesz akkora önállósága, mint elődjének volt, hiszen Singer a gyakorlatban továbbra is ellenőrzést gyakorol majd felette. Bronfman ünnepélyesen megígérte: ha Singer lesz az utódja, nem csökkenti anyagi támogatását, amely a ZSVK évi 5,5 millió dolláros költségvetésének 15-20 százalékát teszi ki.

Bronfman és Singer közös célja az, hogy egybeolvaszon két kárpótlással foglalkozó szervezetet, a WJRO-t (elnöke régebben Bronfman volt) és a Claims Conference-t (alelnöke Singer), amelyek külön-külön milliárdokat osztanak szét a Holokauszt túlélői között. A tervezett új emyőszerződés, az „Alapítvány a Zsidó Népért”, a pénzt zsidó oktatásra és a zsidó folytonosság biztosítására költelné. Singerék szerint ugyanis a zsidó népet fenyegető legnagyobb veszélyt azok a fiatalok jelentik, akik semmit sem tudnak a zsidóságról és nem zsidó házas társat választanak. A Claims és a WJRO összeolvasztására, Bronfman szerint azért van szükség, hogy az örökös nélküli pénzeket – amelyek több milliárd dollárra rúghatnak – össze lehessen gyűjteni egy helyre. Bár a két szervezet összeolvadását sokan támogatják, a Claims jelenlegi elnöke, a betegeskedő **Israel Miller** rabbi érthetően nem lelkesedik az ötletért. Szerinte a nagy tülekedésben éppen a túlélők maradnak hátra. A Szochnut és a Joint sem helyesli az új emyőszerződés létrehozását, mert úgy vélik, hogy hasonló oktatási programjaival felesleges versenyt teremtené, ráadásul a túlélők pénzéből. Ezen a téren tehát két tábor alakult ki: az egyik az örökös nélküli pénzeket egy új szervezetbe öntené, míg a másik tábor ezeket a pénzeket maradék nélkül szétosztaná a túlélők között.

A ZSVK ügyvezető alelnöke, a Jeruzsálemben élő ausztrál mágán **Isi Leibler** élesen ellenzi Bronfman terveit. Azt Leibler is elismeri, hogy a diaszpóra túlélésének egyik a kulcsa a zsidó

oktatás, de mivel szerinte a zsidó nép számára nincs jövő Izrael nélkül, jelenleg nem lehet más prioritás, csak a zsidó állam támogatása, különösen most, hogy Izrael a létéért küzd. Ezen a téren is két tábor alakult ki tehát: ha az örökös nélküli pénzeket nem osztják szét a túlélők között, akkor az egyik tábor szerint a maradék milliárdokból a diaszpórát, a másik szerint viszont Izraelt kell támogatni.

Az ellentáborokat az izraeli belpolitika is megosztja. Leibler, valamint **Ronald S. Lauder** (aki szintén a szóba jöhető elnökjelöltek közt szerepel) nyilván

tan a Likud támogatói, Bronfman viszont azt tanácsolja Izraelnek, hogy számolja fel a Területeken a nehezen védhető településeket. Leibler szerint viszont a New York-i zsidók ne adjanak tanácsot az izraelieknek.

Singer azt is tervezi, hogy elnökké választása esetén a rendelkezésre álló pénz egy részéből védelmi rendszert épít ki a világon bárhol élő zsidók köré. Szeptember 11-e után vagyunk, ki tudja, milyen támadásokat kell kivédeni holnap vagy holnapután. Nemzetközi hálózatra van szükség, amely folyamatosan tájékoztatja a zsidó közössége-

ket szerte a világon, arról, hogy kik fenyegetik a zsidókat, és miként lehet megvédeni a zsidó intézményeket.

Ahogy a túlélők fogynak, az örökös nélküli kárpótlási pénzek egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert. Néhány évtized múlva már az ilyen pénzek lesznek a zsidó alapok legnagyobb forrásai. És a zsidó közösségek jövője szerte a világon főleg azoknak a kezében lesz, akik az ilyen pénzek felett rendelkeznek.

A *Jewish Telegraphic Agency* nyomán:

Rajki András

ANA PAUKER ÉLETE ÉS HALÁLA (Robert Levy: *Ana Pauker: The Rise and Fall of a Jewish Communist*. University of California Press 407.p.)

Ana Pauker életével foglalkozik egy nemrég Amerikában megjelent könyv. Pauker 1947 és 1952 között Románia külügyminisztere volt, ezután eltávolították a vezetésből, később egy kiadót vezetett. A mai Romániában Pauker a „fanatikus zsidó kommunista” szimbóluma, aki lecsapott az „imperialista kémekre” és állami szövetkezetekbe kényszerítette a megfélemlített román parasztokat.

Robert Levy életrajzában kissé módosítja a közkeletű képet, és amellel érvel: Paukert azért távolították el a vezetésből, mert útjában állott a még dogmatikusabb elképzeléseknek és módszereknek. Levy leszögezi, hogy **Nyikita Hruscsov** fellépése után tették meg Paukert bűnbaknak.

Azt senki sem tagadja, hogy 1945-ben a zsidók felülreprezentáltak voltak a Román Kommunista Pártban, de az is kétségtelen, hogy antiszemitizmus hajtotta őket oda. Az ortodox családból származó Ana **Rabinsohn** 1915-ben, 21 éves korában csatlakozott a szociáldemokratákhoz, és a párt bolsevik-barát platformjához tartozott. A mozgalomban találkozott későbbi férjével, a szintén zsidó és kommunista **Marcel Paukerral**. Mivel a párton belül a bolsevik szárny győzött, Paukerék az élre törtek. Férje később a sztálini terror áldozata lett.

Az 1920-as éveket Moszkvában töltötte, és ezek az idők megtanították arra, hogy „báminemű kétely kifejezése, vagy akár csak meghallgatása is elég ahhoz, hogy ellenségnek te-

kintsék.” Pauker a második világháború befejezése után tért vissza Romániába, ahol a kommunista párt agrárügyekkel foglalkozó titkára lett. 1948-ban ellenezte a szovjet indíttatású pénzügyi reformot, mely a szövetkezeti termékek árát leszorította. Pártbeli főnöke, a későbbi miniszterelnök, **Gheorghe Gheorgiu-Dej** még erősebben szorgalmazta a kollektivizációt. Levy szerint Pauker betegsége alatt sikerült hamincezer parasztot kományzati szövetkezetekbe kényszeríteni, és amikor Pauker visszatért, már nem tudta enyhíteni a károkat.

Levy amellel is érvel, hogy Paukernek a pártbeli tisztogatásokban sem volt annyira súlyos szerepe. Pauker nem volt öngyűlölő zsidó: anyja temetésén hagyta, hogy kabátját megszaggassák, az „*Anna Frank naplója*” nyilvános előadásán pedig könnyekre fakadt. Ugyanakkor persze kemény anticionista volt, de nem akarta gátolni azokat, akik alijázni kívántak. Megszervezte a 3600 emberből álló „vörös aliját”, melynek résztvevői Izraelben akarták megvívni az osztályharcot.

A könyv szerzője úgy tudja, Pauker eltávolítása után kezdődött meg a román cionisták üldözése, ám ez nem igaz. Úgy tűnik, Ana Pauker életének megítélésében valószínűleg még nem mondták ki az utolsó szót.

ISMÉT TÁMADÁS ÉRTE A FRANCIA ZSIDÓKAT

2002. január 25-én, egy péntek reggel Coumeuve-ben, Párizs egyik elővárosában kövekkel dobáltak meg egy zsidó gyereket szállító buszt. A sofőr elmondta, hogy korábban már kapott fenyegetéseket.

Zsidó vezetők szerint a francia hatóságok az antiszemita támadásokat egyszerűen városi vandalizmusnak tartják. Egyikük kijelentette: „Azt a támadást, amely után az áldozat nem kerül kórházba legalább nyolc munkanapra, nem tekintik antiszemita cselekménynek.” Szerintük a francia állam azért tanúsít ilyen magatartást, mert tudatában van az egyre növekvő muszlim lakosság választói befolyásának. Egyikük ugyanakkor dicsérte a hatóságokat, mert kézrekerítették a Creteil-i iskola gyújtogatóit és egy zsinagóga elleni támadás elkövetőit. Az elkövetők azonban csak három havi felfüggesztett börtönbüntetést kaptak, míg – például – egy fiatalokú bolti tolvaj hathavi felfüggesztett büntetésben részesül.

Cvi Amar elmondta, nemrégiben Marseilles-ben baloldali tüntetés volt, ahol a „Le a zsidókkal” és a „Halál a zsidókra” szlogenek is elhangzottak, melyeket a második világháború óta nem lehetett hallani.

Túlélni a múltat

Izrael, miután évtizedekig elhanyagolta a Holokauszt áldozatait, végre hajlandó enyhíteni a háború során elkövetett szörnyűségek fájalmán.

Hat évvel ezelőtt, amikor anyja összetévesztette egy SS-tiszttel, **Motti Mark** döntött: valamit tennie kell. Annál is inkább, mert akkoriban ő volt Izrael fő állami pszichiátere. Édesanyja a háború alatt egy gettóban sínylődött, azóta gyakran kezelték skizofréniával és depresszióval – de az orvosok tehetetlenek voltak. Állapota egyre romlott. Ha meglátott egy katonát (Izraelben erre sok esélye volt), rögtön halálra rémült. Mark tudta, hogy nagyon sok idős túlélő az ideggyógyintézetek lakója szerte az országban, és egyedi problémáikkal évtizedek óta nem törődnek. Egyes orvosok szerint a szokványos terápiák helyett különleges „Holokauszt-trauma” kezelés járna nekik.

Motti Mark kilincselni kezdett a túlélők érdekében, és azóta alapvető változások történtek. Az állam rákényszerült arra, hogy teljesen átértékelje eddigi álláspontját nemcsak az ideggyógyintézetek ápolójával, hanem mind a 300.000 Izraelben élő túlélővel szemben. Tavaly áprilisban a Knesszet bizottságot állított fel, amely utasítást adott az izraeli bankoknak: vizsgálják meg azokat az alvó számlákat, amelyek gazdái feltehetőleg a Holokauszt áldozataivá váltak. Az Igazságügyi Minisztérium (IM) magánnyomozókat szerződített, akiknek feladata megtalálni azon gazdátlan ingatlanok örököseit, amelyek európai tulajdonosait meggyilkolták a németek. Idén januárban **Nisszim Dahan** egészségügyi miniszter bejelentette, hogy látogatást tett egy ideggyógyintézetben, ahol túlélőket ápolnak és „bocsánatot kért azért, hogy a múltban nem kezelték őket úgy, ahogy kellett volna.”

Miközben a svájci bankok és a német iparvállalatok megpróbálják jóvátenni a hibákat, amiket a háború idején a zsidókkal szemben elkövettek, izraeli politikusok, hivatalnokok és idegorvosok tucatjai követelik államuktól, hogy ismerje el: a túlélők nem azt kapták tőle,

amit megérdemeltek volna. Tavaly decemberben a *Jeruzsálemi Filmfesztiválon* bemutattak egy dokumentumfilmet a túlélők mai szenvedéseiről *Utolsó út a végső csend felé* címmel. A film, amelyet **Sos Slam** rendezett, megdöbbentette a nézőközönséget.

Izrael legnagyobb ideggyógyintézete, az *Abarbanel* Tel Aviv egyik elővárosában, Bat Jam-ban van. Több orvosa szerint a Holokauszt nem ért véget a háborúval, annak utolsó fejezetét éppen most írjuk. „De a cinkos hallgatásnak most véget vetünk”, mondják. Az intézet néhány részét még az angolok építették, hogy ott idegbeteggé vált katonákat ápoljanak. Az egyik ilyen barakkban idős túlélők feküdtek – egészen az elmúlt évig, amikor végre kiköltöztették őket. **Dr. Joram Barak** 1998-ban került pszichiáterként az intézetbe. Akkoriban a betegek 2/3-a túlélő volt. Az arány hasonló volt az ország többi ideggyógyintézetében is. A túlélőket ugyanúgy gyógyszeresen kezelték, mint a többi skizofrén beteget – az alkalmazott gyógyszer főleg haloperidol és torazin volt. A kezelés soha nem volt hatásos, ráadásul mellékhatásként kontrollálhatatlan remegés és fogcsikorgatás jelentkezett. Dr. Barak úgy döntött, hogy megváltoztatja a diagnózist, ami skizofrénia helyett „trauma utáni idült pszichózis” lett. Gyógyszerek helyett kiskutyák és cicák simogatását alkalmazta, amely az idős embereket a gyermekkorukra emlékeztette. Százhusz betegének többsége a javulás útjára lépett, néhányukkal már kommunikálni is lehet. Elintézte, hogy 26 betegét átvigyék a vadonatúj *Saar Menase* szanatóriumba. Tavaly további két hasonló szanatórium nyílt az országban, és ezeknek köszönhetően majdnem 250 túlélő került ki az ideggyógyintézetekből.

Két éve egy vizsgálóbizottság megállapította, hogy a magán-ideggyógyintézetekben – ide került a beteg túlélők többsége – elviselhetetlenek a körülmények: az alulfizetett ápolók képzetlenek, a nyugtalan betegeket egyszerűen begyógyszerezik és az ágyukhoz kötik. A kormány három ilyen intézményt be is záratt, az ott fekvő betegeket egy

része átkerült a *Saar Menase* szanatóriumba. A *Saar Menase* vezető szociális dolgozója szerint a betegek fele normális életet élhetett volna, ha 40-50 évvel ezelőtt megfelelő diagnózist állítanak fel és annak megfelelően is kezelik őket. Egyikük például elmondta, hogy Bergen-Belsenben szabadult fel és Izraelben 40 évig kezelték depresszióval egy magánklinikán. Volt olyan nap, hogy 30 tablettát kellett bevennie. Mire átkerült *Saar Menase*-be, már 67 éves volt és teljes roncs. Itt már hiába kap másfajta terápiát, az többé nem segít rajta.

A pszichiátereknek nemcsak a rossz diagnózist kellett megváltoztatniuk, hanem az egész mentalitást is. A cionista ideológia szerint ugyanis a Holokauszt túlélői azért váltak áldozatokká, mert gyengék voltak: hiszen úgy vonultak be a gettókba, „akár a juhok a vágóhídra”. Ez a magatartás nem illett az alapító atyák világképébe, amelynek közepontjában az „új, erős zsidó” állt. Ha a gettók túlélői el jutottak is álmaik földjére, Izraelbe, ott megvetéssel találkoztak. 1953-ban Ben-Gurion kiegyezett az NSZK kormányával és Izrael 3 milliárd márkás kárpótlást kapott abból a célból, hogy kioassa az Izraelben élő túlélők között. (Az 1953 után alijázó túlélőket az NSZK közvetlenül kárpótolta.) Csakhogy a német pénz csakhamar elfogyott, főleg azért, mert nem kárpótlásra, hanem útépitésre és mezőgazdasági projektekre költötték, vagy fegyverkezésre fordították. Az a 40.000 túlélő, aki 1953 előtt érkezett, rosszul járt: sokkal kevesebbet kapott, mint az 1953 után alijázók.

Ha túlélők kárpótlásáról volt szó, a pénz igencsak vékonyan csordogált a Pénzügyminisztérium (PM) kasszájából. Miután egy túlélő beadta az igényét, először is lenyomozták, nem csaló-e. Az illetékes osztály vezetését hat éve **Rafi Pinto** vette át. A következő utasítást kapta: „Az a munkája, hogy takarékoskodjon az állam pénzével.” A jogosultak többsége nem is értesült arról, hogy jár-e neki valami. Végül 1997-ben Pinto nyilvánosságra hozta a kifizetési kritériumokat: azóta az igénylők száma megnégyszereződött.

De a PM magától nem volt hajlandó változtatni a dolgokon. Végül a Likud két politikusa a Legfelső Bírósághoz fordult, és az eredmény nem is váratott magára: a bíróság úgy döntött, hogy az 1953 után és az 1953 előtt érkezőket

egyformán kell kezelni, ezért az utóbbi csoportnak 24%-os emelés jár. A döntés ellenére a kárpótlási pénzekhez jutni nem könnyű: sokan ügyvédet fogadnak, mert nincs kedvük a bürokrácia útvesztőiben bolyongani. Az ügyvédek általában félévi kárpótlásnak megfelelő összeget kérnek munkadíjként. 1995 óta az ügyvédek 25 millió dollámi összeget kanyarítottak ki a túlélőknek szánt pénzekből.

A kormány is leszedi a sápot. Ha kiderül, hogy a túlélő valaha ingatlant vásárolt Palesztinában, visszakaphatja, ha először kifizeti az 5%-os „kezelési költséget”. (Az állam ugyanis egy fél évszázadon át kezelte a gazdátlan ingatlant). Az illetékesek elismerik, hogy soha nem is keresték az örökösöket – pedig az ilyen ingatlanok összértéke meghaladja a 35 millió dollárt. Az IM egyik osztályvezetője, **Aharon Schindler** azt a feladatot kapta, hogy nézze át az idevágó iratokat, nem talál-e Holokauszt áldozatot a gazdátlanul álló izraeli ingatlanok tulajdonosai között. „Schindler listája” tavasszal kerül a nyilvánosság elé.

Már-már tarthatatlan volt az a helyzet, hogy miközben zsidó csoportok folyamatosan nyomást gyakoroltak a svájci bankokra, hogy azok kutassák fel a Holokauszt áldozatainak gazdátlanul maradt vagyonát, Izrael semmit sem tett az ügyben a saját háza táján. A Bar-Ilan Egyetem tanára, **Joszi Katz** könyvet írt arról, hogy az izraeli intézmények – mint a *Keren Kajemet*, amelyet azért hoztak létre, hogy a zsidók pénzén felvásárolja Palesztina termőföldjeit, vagy a nagybankok, mint a *Bank Leumi* – soha nem vizsgálták irataikat ebből a szempontból – legalábbis tavaly áprilisig, amikor a Knesszet bizottsága felszólította a bankokat, hogy kezdjék meg a munkát.

Ha az IM nem talál örökösöket, akkor a PM a költségvetés nevében átveszi az ingatlant. A túlélők képviselői szerint a pénzből olyan szanatóriumokat kellene építeni, mint a Saar Menase.

Bár Izraelben a PM becslése szerint évente 1200 túlélő hal meg, a túlélők még legalább 30 évig köztünk élnek, noha öngyilkossági gyakoriságuk 40%-kal magasabb, mint a többi hasonló korú izraeli. A Holokauszt utolsó fejezete hosszú nyúl, de talán elviselhetőbb lesz, mint az eddig lepergett idő.

Matt Rees (Time Magazine) cikke nyomán:

Rajki András

PALESZTIN TÖRTÉNELMI LECKE A Palesztin Oktatási Minisztérium által jóváhagyott egyetemi és főiskolai történelemkönyvek súlyos elfogultságról tanúskodnak a zsidókkal és Izraellel szemben. A történelemkönyvekben például az áll, hogy a zsidókat azért gyűlöli a többi nép, mert „*azokban az országokban, ahol élnek, ellenőrzik a gazdasági életet*”. A zsidók továbbá „*felsőbbrendűnek hiszik magukat*”. A cionizmus úgy jelenik meg a tankönyvek lapjain, mint rasszista alapelvekre épülő mozgalom, mely nemzeti katasztrófát okozott a palesztin népnek, és az arab nemzeti biztonságra is óriási veszélyt jelent. A könyvek még csak nem is utalnak arra, hogy Izrael és a Palesztin Hatóság között „békefolyamat” kezdődött volna el.

Egy idézet: *Kedves diák, miután behatóan megismerkedtél a cionista mozgalom jellegével és a létrejöttét elősegítő tényezőkkel, fel kell ismerned azt a kapcsolatot, mely a faji diszkrimináció és a cionista viselkedés között fennáll az elfoglalt területek arab lakosaival szemben...* Egy másik gyöngyszem: „*A cionizmus rasszista politikai mozgalom, e mozgalom agresszív és gyarmatosító felfogása veszélyezteti az arab nemzeti biztonságot. Ezért rendkívül fontos, hogy zárjuk sorainkat és megálljt parancsoljunk ezen agresszióknak.*” Máshol felszólítják a hallgatókat egy olyan könyv elolvasására, mely „*megismerteti őket a palesztinai zsidó veszéllyel*”.

A Palesztin Hatóság más téren is kettős arcot mutat: a január 26-i jeruzsálemi bombamerénylet végrehajtója, egy fiatal palesztin nő a palesztin Vörös Félhold mentőkocsijával jutott be a városba. Az izraeli hadsereg közlése szerint a palesztin mentőautókat már többször is felhasználták terroristák és fegyverek Izraelbe juttatására.

MEGÁLLAPODÁS IZRAEL ÉS LITVÁNIA KÖZÖTT Izrael és Litvánia megállapodott arról, hogy a Holocaust idején a zsidóktól elrabolt Tóra-tekercseket Izraelnek juttatják „vissza”, cserébe a zsidó állam lobbizni fog a balti ország érdekében Amerikában és a NATO-nál. Litvánia, a közeljövőben 362 Tóra-tekercset ad át a zsidó állam képviselőinek, melyek értéke sokmillió dollárra rúg. A megállapodást több történész is kritizálta, mondván: tisztára mosás Litvániának a háború idején a zsidó lakosság ellen elkövetett bűnait.

KÉSIK AZ ELSŐ IZRAELI ŰRHAJÓS ÚTJA Két héttel elhalasztották az első kiképzett izraeli űrhajós, **Ilan Ramon** kapitány nyári, űrbe tervezett útját. Ramont a tervek júliusban fog útra kelni a Columbia űrrepülőgéppel. Útja tizenhat napig tart majd és ezalatt hatvan tudományos kísérletet kell elvégeznie. Az egyik kísérletet a Tel Aviv-i egyetemen dolgozó **Zev Levin** professzor és tudóscsoportja dolgozta ki: annak a kérdésnek a megválaszolására irányul, hogyan keletkeznek a nagy észak-afrikai homokviharok, hogyan jutnak el Izraelbe és ott, illetve a régióban hogyan okoznak nagymennyiségű csapadékot.

RENDHAGYÓ IZRAELI KONCERT Bloch, Halevi, Eli Sasson műveiből koncertet adott február elején a Raanana Szimfonikus Zenekar, amelyet az tesz egyedivé, hogy tevékenységét kizárólag zsidó és az izraeli zenének szenteli. Nem csak klasszikusokkal, vagy kortárs izraeli komolyzenei darabokkal foglalkozik azonban, hanem igyekszik beemelni repertoárjába a Közel Kelet-i zsidóság tradicionális muzsikáját is. Az iráni születésű **Eli Sasson**, aki egy perzsa vonós hangszerezen, a *szantúron* játszik, együtt dolgozik a zenekarral azért, hogy a modern izraeli zene és a hagyományos keleti dallamkincs termékenyen egymásra találjon.

A titkos kapcsolat

Bosnyák Zoltán az ÁVH szolgálatában

Az alábbiakban közölt dokumentum a magyar antiszemitizmus egyik legviszatasztóbb alakjának, **Bosnyák Zoltán**nak tollából származik.* Bosnyák tanárképző főiskolát végzett és **Méhely Lajos** hatására kezdett el foglalkozni zsidóellenes cikkek írásával. Nevéhez fűződik az Endre Lászlóval közösen működtetett „Kártékony Rovarellenes Egyesület”, a későbbi Zsidókutató Intézet megalapítása. Bosnyák már-már grafomán energiával ontotta magából a zsidóellenes cikkek és könyvek sorozatát, fő publikációs évében 1938-ban hat kötetet jelentetett meg. 1944 májusában ő lett az intézet hivatalos lapjának, a „Harc” című, fejlécén üstökösként alázuhanó, repedező Dávid-csillagot ábrázoló szennylap főszerkesztője.

Bosnyák 1945-ben alámerült és 1950-ig Erdélyben álnéven bujkált. Az íráskényszer azonban nem hagyta nyugodni, a romániai magyarság elnyomatásáról írt cikkeket, amelyeket a nyugati magyar emigrációnak juttatott el. Ez lett a veszte: a román hatóságok leleplezték és a Duna-deltában eltöltendő kényszermunkára ítélték, majd néhány hónappal később, 1951 februárjában kiadták a magyar hatóságoknak.

Bár Bosnyákot távollétében 1946-ban már jogerősen elítélték, érthetetlen módon nem hajtották rajta végre a halálos ítéletet. Bizonyára az ÁVH is felismerte a „szakember”

tehetségét és felhasználhatóságát. Az előkészítési szakaszban lévő koncepciós perekhez nem jött volna rosszul egy antiszemita szakértő, különösen, mivel a szovjet vezetésben is komoly hajlam mutatkozott a cionista ellenségkép újjáélesztésére. Ekkoriban került sor számos külföldi érdekeltségű cégeknél dolgozó állampolgár ill. a Joint magyarországi igazgatójának letartóztatására is. Bosnyák ezért majdnem egy évig az ÁVH „vendégszeretétét” élvezhette. Egy bizonyos miniszter utasítására, aki vele személyesen is tárgyalt (az iratokból a személy neve nem rekonstruálható) Bosnyák papírt és időt kapott arra, hogy munkatervet készítsen zsidó témái kibontásához. A munkaterv imponáló, többéves programot tartalmazott: a (Bosnyák szellemi irányítása alatt) tervezett „Magyar Antifasiszta Intézet” keretein belül. Emellett Bosnyák „Az Államvédelmi Hatóság Tudományos Kutató Intézetének” felállítását és megszervezését is felajánlotta. Az imponáló tetterővel és alkotókészséggel rendelkező szerzőre azonban már nem volt szükség, Bosnyákot 1952. szeptember 7-én felakasztották. A kommunista rendszer maga is kitenyészette azokat a szellemi bűnözőket, akikre szüksége volt és akik néhány hónap múlva maguk láttak hozzá a zsidóellenes per megrendezéséhez.

Ungváry Krisztián

Tárgy: Bosnyák Zoltán sajátkezű feljegyzése

Feljegyzés

Budapest, 1951. október 31.

Tisztelettel hivatkozva kihallgatásom során a Miniszter úrtól kapott engedélyre az alábbiakban egészen röviden és vázlatosan körvonalazom szellemi téren (politikai és ideológiai kizírás stb.) esetleg kifejtendő munkásságomra vonatkozó javaslataimat.

Bevezetőben hangsúlyozni szeretném, hogy miként az államvédelmi Hatóság előtti eddigi egész magatartásomat, úgy e soraimnak is minden szavát a legteljesebb nyíltság és őszinteség hatja át. Nincsenek hátsó gondolataim, rejtett számításaim, mindent egy lapra, a szocializmusra tettem fel. Hiszek a szocializmus erejében, jövőjében, győzelmében és a világot átforgató történelmi küldetésében.

A múltammal már régen szakítottam, és ez a szakítás nem volt nehéz. Abban a pillanatban bekövetkezett, amikor rájöttem arra, hogy a nagytőkés és nagybirtokos osztályok ideológiai kiszolgálója voltam csupán. Az összeomlott, megsemmisült régi világgal, a fasiszmus világával én tulajdonképpen semmit sem veszítettem. Nem volt sem vagyonom, házam, birtokom, nem volt nagy fizetésem, jövedelmem, magas állásom, címem vagy rangom. Nem kaptam ettől a világtól egyebet, mint nyomorúságos tanári fizetésemet, ezzel szemben mindent odaadtam neki; összes szellemi energiámat, tudásomat, minden időmet és képességemet. Tulajdonképpen egész életemben szenvedélyesen gyűlöltem azt a politikai, társadalmi, gazdasági rendszert, a polgári kapitalista rendszert, amelyben a pénz, az arany, a részvény volt a mindenható úr, a profit volt a bálvány, ahol spekulációval, protekcióval hatalmas vagyonokat lehetett összeharcolni, mindent el lehetett érni, de becsületes, verejtékes, építő és teremtő fizikai vagy szellemi munkával semmit. Az én világom, amelyik után

vágytam az alkotó munka világa volt, egy olyan világ, amelyikben egyedül és kizárólag a munka az egyetlen és igazi értékmérő. Elmondhatatlanul fájtnak éreztem, amikor az utóbbi években láttam magam körül ennek a világnak a megvalósulását, beteljesülését, de múltam miatt én ennek az új világnak felépítéséből ki vagyok rekesztve. Sokat töprengtem azon, miképp találhatnék kivételt utat szerencsétlen helyzetemből. Sokszor gondoltam arra, hogy felfedve hollétemet a Párt valamelyik vezető személyiségéhez intézett beadványomban őszintén feltárom múltbéli hibáimat, tévedéseimet, benső, lelki vívódásaimat, a szocializmus vezető megtérésemet és helyet kérek az új világrendet építő munkából. De soha sem volt elegendő akaraterőm és bátorságom e szándékaimat tettekre váltani át.

Az illegalitás nehéz és hosszú éveik alatt alaposan és behatóan tanulmányoztam a szocializmus elméletét és irodalmát az utópistáktól egészen a legújabbakig. Elsősorban Marxot, Engelst, Lenint és Sztálint. E tanulmányaim során egy eddig csak felszínesen ismert új

* Az eredeti iratok jelenleg a Történelmi Hivatalban (V-12779) találhatóak.

és ragyogó világ képe bontakozott ki előttem és úgy érzem széleskörű ideológiai felkészültségre tettem szert. ám ennek a világnak kapui – mindeddig azt hittem – örökre zárva vannak előttem. Mindentől természetesen a Miniszter úrnál történt kihallgatásomkor kellett volna beszélnem. A kihallgatás azonban engem váratlanul és meglepetésszerűen, fáradt és kimerült idegállapotban ért.

Az utóbbi időkben engem csupán két kérdés foglalkoztat: a várható ítélet és családom, gyermekeim sorsa és jövője. Zárkózott természetem és lélektanilag nagyon is érthető belső gátlások is akadályoztak abban, hogy őszintén és húzódozás nélkül feltárjam belső vívódásaimat és töprengéseimet. Nagyon nehéz az emberek szemtől-szembe beismernie hibáit, beszélnie világnézeti tévedéseiről és vallania megtéréséről, úgy érzem a kihallgatásom igazi értelmével és céljával csak utólag jöttem tisztába. Ahelyett, hogy gátlás nélkül feltártam volna vágyaimat, reményeimet, szándékaimat és terveimet, attól való félelmemben, hogy ilyen megnyilatkozással esetleg nevetséges helyzetbe kerülök, határozatlan, tartózkodó és nem meggyőző magatartást tanúsítottam. Csak utólag villant meg bennem egy halvány reménysugár. Hátha mégis visszatérhetek a proletariátushoz, oda, ahonnan származom, hátha mégis megnyílik az út az én számomra is, a szocializmus építő világ felé. Hátha megbocsátható a múltam és pozitív alkotó munkával, tőlem és írással legalább részben jóvá tehetem múltbeli hibáimat és tévedéseimet.

Miniszter úr! A szocializmus felé vezető utat érzésben és gondolkozásban, szívben és észben már megtettem, még egy végső és döntő lépésre van szükségem csupán, de ezt már a Miniszter úr hozzájárulásával és segítségével tudom megtenni. Minderről azonban én nem szavakkal, hanem tettekkel szeretnék bizonyosságot tenni és ezért a következőkben áttérek javaslataim vázlatos ismertetésére.

I.

Abban az esetben, ha felügyelet és őrizet alatt állva ugyan, de a külvilággal mégis bizonyos kapcsolatban állhatnék a következő munkálatokra gondolok:

1.) Közliről, újságírói tevékenység a napi sajtóban és más időszaki lapokban, antifasiszta, antiimperialista irányban, a szocialista, kommunista építő munka szellemében és érdekében.

2.) Magyar Antifasiszta Intézet felállítása, szervezése és vezetése, vagy más vezetése alatt az intézet munkájában való közreműködés. Tudomásom szerint Moszkvában már régóta működik egy ilyen intézet, de nálunk még nincs. Meggyőződésem szerint nálunk is feltétlenül szükség van rá. Feladata egyrészt tudományos, másrészt tájékoztató, felvilágosító, pontosabban propaganda irányú lenne. Ez az intézet vezetné, szervezné a fasizmus mindenfajta ideológiai csökevénye (antiszemitizmus, sovinizmus, klerikalizmus, stb.) és az imperialista hírverés elleni tömegfelvilágosító harcot. Tudományos téren az intézet fel-

*Tulajdonképpen egész
életemben szenvedélyesen
gyűlöltem azt a politikai,
társadalmi, gazdasági
rendszert, a polgári
kapitalista rendszert,
amelyben a pénz,
az arany, a részvény volt
a mindenható úr, a profit
volt a bálvány.*

adata lenne a negyed százados magyarországi fasiszta korszaknak marxista tudományos módszerrel való legbehatóbb elemzése és kritikája. A Magyar Antifasiszta Intézet állandó és szoros kapcsolatban állna valamennyi külföldi hasonló célú vagy jellegű intézménnyel, továbbá az összes külföldi antifasiszta irányú mozgalmakkal és szervezetekkel. Ezek tevékenységéről rendszeresen tájékoztatná a magyar dolgozók tömegeit. A Magyar Antifasiszta Intézet felállítására, szervezésére, tudományos és propaganda tevékenységére, működésének módjait, eszközeire vonatkozó legrészletesebb terveket bármikor elkészítem. Ha tudtomon kívül ilyen intézet már létezne nálunk, készséggel bekapcsolódnék annak a munkájába.

3.) Egy kifejezetten antifasiszta irányú képes hetilap (Új Harc, vagy más néven) megindítása és szerkesztése, vagy a szerkesztésében való közreműködés. Ez a lap egyszersmind az Antifasiszta Intézet lapjaként is szerepelhetne. Mindenesetre hathatósan elősegíthetné az intézetnek a tömegek antifasiszta szel-

lemű befolyásolására irányuló törekvéseit. Egy ilyen irányú hetilap tartalmára, összetételére, anyagára és szerkesztésére vonatkozó részletes elgondolásaimat bármikor írásba foglalom.

4.) Az Államvédelmi Hatóság Tudományos Kutató Intézetének felállításában és megszervezésében való közreműködés. Külföldi hasonló intézmények ismeretében hozom javaslatba egy ilyen intézet felállítását. Az ÁVH Tudományos Kutató Intézete a legmesszebbmenően segíthetné elő a Hatóság szorosan vett vizsgálati, nyomozati és elhárító munkáját, elősegíthetné az 5 éves tervek megvalósítását és jelentősen gyarapíthatná az ország művelődési és tudományos birtokállományát. A Tudományos Kutató Intézet felállítására, szervezésére és működésére vonatkozó részletes javaslatokat is nyomban elkészítem, amint erre felszólítást kapok.

II.

Abban az esetben, ha csakis a külvilágtól teljesen elkülönítve, zárt intézetben elhelyezve dolgozhatnék, természetesen csupán elméleti, irodalmi, tudományos jellegű munkásságról lehetne szó. Ere az esetre az alább következő ideiglenes írói munkatervet állítottam össze:

1.) Vallomásaim és tévedéseim (3-400 oldal) Önéletrajz és önkritika, egyben társadalomrajz és társadalomkritika. Hogyan sodródtam el a proletariátustól, hogyan lettem a fasizmus és antiszemitizmus egyik ideológusává, milyen élmények, tapasztalatok, tanulmányok és belső vívódások után jutottam vissza a szocializmushoz; Világnézeti tévedéseimnek mennyiben és mikor voltam magam az oka és mikor, mennyiben volt az oka az a politikai, társadalmi rendszer, amelyik uralkodott az országban. A fasiszta korszak különböző világnézeti jelszavainak, politikai áramlatainak és törekvéseinek (ellenforradalom, keresztény nemzeti irányzat, arany középut, konszolidáció, neonacionalizmus, revizionizmus, fajvédelem és a különböző magyarországi náci mozgalmak) beható elemzése és bírálata. A faji antiszemitizmus és a politikai fajelmélet szakszerű és tudományos kritikája. A fasiszta korszak különböző politikai pártjainak, társadalmi szervezeteinek és ezek vezető személyiségeinek ismeretése, ahogyan én láttam őket. Végül a különböző társadalmi osztályok (a proletariátustól az arisztokráciáig) helyzete, szerepe és magatartása, egymáshoz va-

ló viszonyuk és egymással vívott harcuk a fasizmus korszakában.

2.) Az antiszemitizmus igazi okai Magyarországon (körülbelül 300 oldal) Az antiszemitizmus általános elmélete és kritikája. Történelme vázlatosan, lélektana, válfajai. Marx, Bebel, Freud és mások nézetei. Az utolsó száz év magyarországi antiszemita mozgalmainak társadalmi, gazdasági háttere. E mozgalmak marxista módszerekkel való behatoló és részletes elemzése. Osztályharc és antiszemitizmus.

3.) A középosztály árulása (kb. 200 oldal) Marxista osztályelmélet. Az osztálytagozódás társadalomtörténeti vázlata. Osztályok kialakulása a kapitalizmus korában. A magyar társadalom osztályösszetételének kialakulása az utolsó száz évben. A középosztály, főleg az értelmiség társadalmi eredete, kapcsolata a többi osztályokkal, szociális és gazdasági helyzete, lelkivilága, kultúrájának színezete, politikai szerepe. Magatartása lefelé és felfelé, viszonya a nagytőkés és nagybirtokos osztályhoz. Politikai, társadalmi és történelmi felelőssége. Sorsa, helyzete és feladata a szocialista társadalomban.

4.) A magyarországi plutokrácia igazi arca. A plutokráciának, mint társadalmi rétegnek általános jellemzése. A tőkésosztály legfelsőbb vezető rétege. A magyarországi plutokrácia eredete és kialakulása, gazdasági hatalma, vagyoni ereje, közéleti szerepe, életstílusa, társadalmi magatartása, lélektani jellemzése, politikai befolyása. (kb. 250-300 oldal)

5.) A finánckapitalizmus kialakulása és uralma Magyarországon (kb. 300-400 oldal) A finánckapitalizmusnak, mint helyi és nemzetközi politikai, gazdasági tényezőnek általános jellemzése és meghatározása. A finánckapitalizmus kezdete Magyarországon. Hogyan terjesztette ki befolyását és hatalmát a pénztőke az egész magyar gazdasági életre? Nemzetközi érdekeltségek és a magyarországi finánckapitalizmus közötti kapcsolatok.

6.) Marx-Lenin-Sztálin A szocializmus útja az elmélettől a megvalósulásig. Összehasonlító tanulmány arról, hogy a Marxtól nyújtott elméleti alapokat miként fejlesztette tovább Lenin és miképp kezdeményezte a marxista elmélet gyakorlati megvalósítását. Végül a Marx és Lenin által nyújtott elméleti alapokat miként egészítette ki Sztálin és hogyan juttatta el a Lenintől kezdeményezett megvalósítást a végső beteljesülésig. (200 oldal)

7.) Feudalizmus és kapitalizmus – arisztokrácia és plutokrácia. Hogyan uralta ez a két társadalmi osztály az utolsó fél évszázadban Magyarországot. Milyenek voltak uralmi módszerei, milyenek voltak ennek az uralomnak politikai, társadalmi hatásai és következményei. Milyen volt a két osztály egymáshoz való viszonya. (kb. 250 oldal)

8.) Berlin – Moszkva – Peking Geopolitikai és társadalom lélektani tanulmány a Szovjetunió körül tömörült államok anyagi erejéről és szellemi világnézetéről magasabbrendűségéről. (kb. 100-150 oldal)

9.) Épül a csatorna! Riportszerű beszámoló a romániai Duna – Fekete-tenger közötti csatorna építési munkálatainál szerzett élményeiről és tapasztalatairól. (kb. 100 oldal)

10.) Egy ország újjászületése. Hat éves romániai benyomásaim és megfigyeléseim összegzése. Részletes beszámoló arról, hogy milyen nagyszabású és mélyreható, politikai, társadalmi gazdasági és kulturális átalakulás ment végbe a Román Népköztársaságban. Külön fejezetben beszámoló a romániai magyarság helyzetéről és arról a döntő fordulatról, amely a románság és a magyar nemzetiség közötti viszonyban beállott.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a fentebb ismertetett írói munkatervem csak ideiglenes. A felsorolt témákon kívül számos egyéb tárgy is foglalkoztat. A címek nem véglegesek, megfelelőbbekkel felcserélhetők. Magától értetődően eleve alávetem magam a szakszerű és pártszerű bírálatnak és e bírálatból eredő esetleges szükséges változtatásokat elvégzem, vagy elfogadom.

Végül még egyszer tisztelettel rámutatok arra, hogy az I. és II. alatt felsorolt összes javaslataimat, vagy közülük bármelyiket a lehető legrészletesebben is kidolgozom, ha erre felszólítást és megfelelő lehetőséget kapok.

Miniszter úr! Teljes mértékben tisztában vagyok azzal, hogy a jövőm és sorsom az ön kezébe van letéve. Éppen ezért tisztelettel arra kérem, hogy a személyemre vonatkozóan esetleg már meghozott döntését javaslataim és becsületes tiszta szándékaim ismeretében tegye lehetővé nekem még egyszer néhány percre, hogy magatartásom őszinteségéről élő szóval is bizonyosságot tehessek.

Miniszter úr! Bizonyos lehet a felől, hogy ha egyszerű kiléphetnék a nyilvánosság elé a demokrácia és a szocializmus

ügye mellett, úgy bennem ez az ügy mindig egyik szerény, de fanatikus és hűségese, mindennek felett pedig hálás harcosára találna. A munka lázának tüzeiben égek. Az elmúlt 6 év alatt nehéz és keserű szenvedélyek sűrűsödtek össze bennem; dolgozni szeretnék és legfőképpen visszafizetni annak a kizsákmányoláson felépült, kapzsi, önző, hazug és képmutató társadalmi rendszerek és korszaknak, amely engem is csak kihasználó félrevezetett és mostani helyzetembe bele taszított. A múltban csak állandó, súlyos anyagi gondok, életnehézségek közepe tte, a tanári munka mellett csak mellékesen tudtam közírói munkát végezni. Írásaim éppen ezért felszínesek, összekap kodottak volta. Ha most külső gátlásoktól, mindennapi nehézségektől mentesen, egyedül és kizárólag a szellemi munkában élhetnék, a múltbelinél százszor különb, tartalomra, minőségre értékesebb munkát tudnék végezni. Esetleg közírói, vagy közéleti tevékenységem Miniszter úr minden várakozását nemcsak kielégítené, hanem messze felül is múl ná. Tudom, hogy netalán jelentkezésem a mai közéletben az első pillanatban talán meglepetést és félreértést váltana ki, de egyetlen újságcikkkel mindent megmagyaráznék. És ha Eckhardt az Ébredők elnöke megtalálhatta az utat a new-yorki kapitalistákhoz, Zsilinzsky a fajvédők vezére a polgári baloldalhoz, Zsapka a turul-vezér a Szabadság a börtönből, ha a Német Népköztársaságban volt nemzeti szocialista vezetők dolgozhatnak az Egységpártban, én aki nem voltam reprezentatív közéleti személyiség, csak egyszerű szürke ideológus, én miért nem találhattam meg az utat a szocializmushoz.

Ha Miniszter úr javaslataimat ez idő szerint nem tartaná keresztülvihetőnek, lenne egy igen tiszteletteljes kérésem. Arra kérem a Miniszter Urat, tegye lehetővé részemre ideológiai ismeretem kiegészítését és elmélyítését. Kérem bocsáttassa rendelkezésemre a beadvány végén felsorolt könyveket, és adasson ki olyan rendelkezést, amelynek értelmében abban a zárt intézetben, ahol most vagyok és ahová később kerülök engedjék meg nekem az olvasást és tanulást. Miniszter úrnak egyetlen kézlégintésébe kerül csupán a kérésem teljesítése, nekem pedig a legnagyobb örömet jelentené.

Javaslataimat és személyes sorsomat még egyszer a Miniszter úr jóindulatába ajánlva vagyok őszinte tisztelettel:

GEREBEN ÁGNES

Szovjet zsidók válasszúton: 1953 tavasza

1953. március 5-én, amikor az agyvérzését követően már két napja eszméletlenül vergődő diktátor szíve megszűnt dobogni, a halottas ágyat körülvevő utódok javában folytatták egymás ellen a harcot a hatalomért. Ennek a küzdelemnek a kimenetele élethalál kérdés volt a szovjet zsidóság számára, amely "a fehér köpenyes gyilkosok" ellen hónapok óta tartó országos gyűlöletkampány nyomán a kollektív deportálástól rettegett. **Solem Eliasiv**, Izrael moszkvai nagykövete egy 1953. február 10-én hazaküldött jelentésében távlatos elemzést adott a robbanás előtti helyzetről: „Az orvosügy, a JOINT, a cionizmus (elleni sajtóhadjárat – G. Á.) egy szélesebb kampány medrében zajlik, amelynek célja az éberség általános növelése és támadó propaganda minden irányban.”¹

A szovjet sajtóorgánumok a **Sztálin** halála előtti hetekben minden esetben egymást túllícitálva gerjesztették a zsidóellenes társadalmi közhangulatot. A hatalmas ország ezer és ezer városában a gyárak, a kórházak, iskolák és más munkahelyek párt-, valamint szak szervezeti gyűlésein a zsidókat kötelezték, hogy gyalázkodó kirohanások közepette maguk is ítéljék el az amerikai imperializmus lakóit kiszolgáló világ-cionizmus bűneit. A családjuk sorsáért és a maguk életéért aggódó emberek szinte mindenütt eleget tettek ennek a követelésnek. A félelem cementjével összetartott szovjet társadalom egyre újabb „tisztogatásokat” átélt tagjainak – alig néhány évvel a náci német holokauszt közel másfél millió szovjet zsidó életét követelő pusztítása után! – a zsidóikban volt a rettegés. Még halottaiokról sem emlékezhetek meg anélkül, hogy fejükről ne idézték volna a zsidó nacionalizmus és a kivételezettség vádját. A családtagokért viselt gyászukat úgy tekintették, mint a többi szovjet nép háborús áldozatának a lebecsülé-

sét. A hatóságok ezzel az érveléssel tüntették el a náci német megsemmisítő lágerrek mellett felállított emlékművekről a héber vagy jiddis nyelvű szöveget, „az orosz, ukrán és más szovjet népek” halottairól szóló, cirillbetűs felirattal helyettesítve azokat.

Sztálin halála után a szovjet zsidók remélték, hogy sorsuk jobbra fordul. És a Kreml első lépésként, már 1953. március 27-én, valóban amnesztiát hirdetett. A **Vorosilov** aláírásával kibocsátott dokumentum azonban közvetlenül alig érintette a zsidóságot. Nem az 1945 utáni antiszemita „hullámok” lágerekben sínylődő áldozatai szabadultak, hanem a maximum öt évre elítélt köztörvényesek, a kiskorúak és a tíz évesnél fiatalabb gyermekkel rendelkező női foglyok.

*Sztálin halála után
a szovjet zsidók remélték,
hogy sorsuk
jobbra fordul.
És a Kreml első
lépésként, már
1953. március 27-én,
valóban amnesztiát
hirdetett.*

A történelem különös fintora, hogy az „olvadás” voltaképpen mégiscsak a Sztálin korszak időben legutolsó megtorlása, a „fehér köpenyes gyilkosok” – kampány kiszemelt áldozataival, tehát a zsidókkal kezdődött. 1953. április 4-én a rádió Szovjetunió-szerte bementa, a „Pravda” pedig közzétette az 1953 januárjában a szovjet vezetők meggyil-

kolásának vádjával letartóztatott, csaknem kizárólag zsidó származású orvosok szabadlábba helyezéséről szóló hírt. A Krakkóban született **Joszif Berger**, aki a palesztinai kommunista párt alapító tagjaként, titkáráként került Moszkvába, és ekkor már 18 éve a szovjet koncentrációs táborok rabja volt, memoárjában feljegyezte, hogy „a törvénytelen kihallgatási módszerekről” szóló hivatalos belügyminisztériumi kommuniké óriási hatást gyakorolt a szovjet emberekre. Egy részük annak bizonyítékát látta ebben, hogy a zsidók megint jól jártak: a kolhozosítás ürügyén elpusztított muzsik milliőről, az előbb kifosztott, majd kivérezetett pravoszláv egyház áldozatairól, az orosz értelmiség mártírjairól egyetlen szó sem esett, amikor a nem egészen két tucat zsidó orvosnak igazságot szolgáltatott – a „Pravda”-ba küldött olvasói levelek tanúsága szerint ezzel „megalázkodott” – a hatalom „Sztálin nélkül a mi kormányunk meghajolt a zsidók előtt”, írta az egyik „egyszerű szovjet ember”. A másik reagálásában pontosan tetten érhető a Sztálin-korszakban elhintett ösztársadalmi paranoia, a mesterségesen keltett ellenséggé vártása, amikor azt jósolja, hogy „orosz emberek tömeges letartóztatása várható a zsidók kicsinyes vádaskodásai miatt.”²

Mások számára a „fehér köpenyes gyilkosok” kiszabadulása ezzel szemben azt jelezte, hogy a Kreml urai szakítanak a sztálini múlttal. Sőt, a beismeréssel mintegy bocsánatot kérnek az ország lakóitól. Ez persze túlzás. De a gulágon elpusztított, éhínségben, háborúban meghalt, agyonlőtt, elnémitott nemzedékek nyomtalansága után számos 1953-ban született vallomás tanúsítja, hogy a Sztálin utáni Szovjetunió hétköznapijaiban milyen sokat jelentett ez a kommuniké a kortársak számára. Az egyik leghíresebb memo-

árból, **Ilja Ehrenburg** agyoncenzúrázott *Emberek, évek, életem* című emlékezéséből 1966-ban a magyar olvasó is megismerhette a „Pravda”-kommüniké szövegét. Abból nyilvánvaló, hogy a hatalom nem a leszámolást eltervelő politikai, illetve a belügyi-rendőri vezetést, hanem a végrehajtót, **Mihail Rjumin** alezredest, a vizsgálat vezetőjét tette felelőssé a törtétekért. „A Rjumin-féle gyűlölt kalandorok az általuk kiagyalt vizsgálati üggyel akarták felszítani a proletár internacionalizmus eszméi által erkölcsi-politikai egységbe összeforrott szovjet társadalomban a szocialista ideológiától mélységesen idegen nemzeti gyűlölködés érzését”, olvashatták milliók. „E provokációs célkitűzéseikben nem rettentek vissza szovjet emberek aljas megrágalmazásától sem.”³

A ma emberek számára nyilvánvaló, hogy a Sztálin halála után hatalomra került **Malenkov-Berija-Molotov** trümvirátust felváltó Malenkov-Berija-Hruscsov trojka a saját felelősségétől igyekezett szabadulni a kétségtelenül rendkívül szadista főnyomozó, Mihail Rjumin gyalázásával. Hiszen a belügyi (és nem a párt Központi Bizottsága által kiadott!) közlemény megfogalmazói pontosan tudták, hogy a „nemzeti gyűlölködés érzését” 1953-ban – a faji megkülönböztetést már jó ideje hivatalos kultúrpolitikává emelő Központi Bizottság mellett – éppen a közleményt kiadó intézmény egyik elődszerve, az állambiztonság szította. Rjumin pedig Sztálin többször, személyesen instruálta. Tőle és **Ignatyjev** belügyminisztertől ordítva követelve a letartóztatott zsidó orvosok elleni fizikai kínzás legkeményebb módszereinek alkalmazását. Ahogyan Berija és társai azt is tudták, hogy 1948. januárjában a diktátor személyesen rendelte el a Szovjetunió náci német lerohanása után megalakított *Zsidó Antifasiszta Bizottság* vezetője, **Szolomon Mihoelsz** színész likvidálását. Az 1953 április 4-i kommuniké azonban név nélkül ezt a teátálisan szadista gyilkosságot is a készséges végrehajtók nyakába varrja. „Gondos vizsgálat során megállapítást nyert például, hogy ilyen módon rágalmazták meg Mihoelszt, a Szovjetunió népművészt, a becsületes közéleti személyiséget (...) Csupán olyanok mehetnek el szovjet állampolgároknak, a szovjet orvostudomány kiválóságainak törvénytelen letartóztatásáig, a nyomo-

zás közvetlen meghamisításáig, állampolgári kötelességük bűnös megsértéséig, akik elvesztették szovjet mivoltukat és emberi méltóságukat”, idézi Ilja Ehrenburg a *Pravdát*. Még hozzátette: „Az első gondolatom ez volt: elképesztő – Berija kiadja a saját embereit!.. Megértettem, hogy a történelem kezd szétbogarzni a gombolyagot, ahol tiszta és piszkos szálak összegabalyodtak, s a dolog nem állhat meg Rjumin-nál. Mindössze egy hónap telt el Sztálin halála óta, de valami megváltozott a világban.”⁴

A Zsidó Antifasiszta Bizottság 1952 nyarán folyó perében, a zárt tárgyalásokon egyik-másik vádlott azzal dicsekedett – pontosabban úgy cáfolta a nacionalizmus vádját –, hogy hangsúlyozta: már jó húsz éve meg se szólalt jiddis nyelven s gyerekeit nem is tanította meg rá.

Mihail Rjumin július elején bíróság elé állították és agyonlőtték. Berija se sokkal élte túl. A csúcson folyó véres, viszolyogtató hatalmi küzdelem közepette pedig megindult az általános erjedés. A szovjet társadalom mégoly viszonylagos felszabadulása, a félelem gyengülése alapvetően megváltoztatta a zsidóság helyzetét a Sztálin halála utáni Szovjetunióban. Az Ilja Ehrenburgnak írt – a zsidóság helyzetét, önazonosságát mindig pontosan jelző – levelekből feltűnő, mennyire mások ezek az emberek, mint szüleik és nagyszüleik nemzedéke volt. 1953 táján egy olyan generáció került aktív korba, amely az elődökhöz képest bizonyos értelemben fordított utat járt be. Apáik még többnyire a letelepedési övezet kisvárosaiban születtek.

A Zsidó Antifasiszta Bizottság 1952 nyarán folyó perében, a zárt tárgyaláso-

kon egyik-másik vádlott azzal dicsekedett – pontosabban úgy cáfolta a nacionalizmus vádját –, hogy hangsúlyozta: már jó húsz éve meg se szólalt jiddis nyelven s gyerekeit nem is tanította meg rá.⁵

A „fiúk” nemzedéke szovjet iskolában nevelkedett, oroszul természetesen minden akcentus, s a zsidók korábban oly jellegzetes, derűtséget kiváltó nyelvtani hibái nélkül beszélt. Öltözködésük, viselkedésük, szokásaik alapján a zsidó gyerekeket nemigen lehetett megkülönböztetni a „törzsököz nemzetiség” képviselőitől, s maguk sem érezték a másságot. A sztálini korszak vége, a mégoly viszonylagos és átmeneti liberalizálás ennek a nemzedéknek egyebek mellett a zsidó identitás felismerését, robbanásszerű megélését is jelentette. A világháború utáni évek állami antiszemitizmusát követően a dac, sőt a szembenállás mozanatával elegy érzés volt ez. A hithű szovjet bűnügyi nyomozóból az egyik legelső zsidó „disszidenssé” – másként-gondolkodóvá – vált **Gilel Butman**, a kivándorlási mozgalom egyik vezéralakja már Izraelben megjelent memoárjában vallott az ő köztes nemzedéke létállapotáról. „Mi az 1930-as években születünk, amikor felrobbantották a templomokat, amikor egész társadalmi csoportokat éppúgy agyonlőttek, mint egyes embereket. Azokban az években, amikor pusztá kézzel felépítették a dnyeperi vízierőművet, és kopott nemezcizmában kiszálltak az Északi Sarkon. Folyt a Nagy Kísérlet, a nemzeti kultúrák, a szokások, a hagyomány felszámolása. Az iparosítás. A kollektivizálás. Az igazolványosítás.”⁶ (Az orosz nyelvben valójában nem létező „paszportizacija” kifejezéssel Butman az 1934-ben bevezetett és az etnikai megkülönböztetést törvényerőre emelő ún. belső útlevelekre utal, amelyeket a Szovjetunió náci német lerohanása után a megszállók is felhasználtak a gettókba terelésnél és a megsemmisítéseknél.)

De térjünk vissza Butman visszaemlékezéséhez. „Amikor mi születünk, még nem szegyelek elhunyt nagyapáink és nagyanyáink nevén anyakönyveztetni bennünket, de úgy szólítottak, mint a többi gyereket a környezetünkben. Volt is kacagás, amikor mi, három jóbarát, 1948-ban elmentünk, hogy **Griska Butman** nem más, mint **Gilja Izrailevics! Szjomka Drejzner** egyene-

sen **Szolomon Girsevics, Miska Smujlovics** meg – jaj, most esek össze – egyenesen **Meir-Jankel Iszaakovics. Fimka**, az öccse pedig **Chaim-Lezer...**⁷

Számos más jele is van annak, hogy a szovjet zsidóság az – éppen Ilja Ehrenburg egyik korabeli regényének címével jelzett – „olvadás”-korszakban a szellemi-kulturális életben igyekezett megtalálni egykori önazonossága új terrénját. Méghozzá korábban ismeretlen önérzettel és méltósággal Egy **Nyezsinszkij** nevű író-önjelölt a kéziratához mellékelte levélben kifogásolta például, hogy míg a **Solem Alechem** korabeli zsidóság élete megismerhető az akkor keletkezett szépirodalomból, addig a szovjet korszak új viszonyai közepette, a korábbi, kényszerű területi elkülönültség nélkül, igen gyakran vegyes házasságban élő zsidókról hallgatnak az írók. „Miért nem tükröződnek ezek az új viszonyok irodalmunkban? Miért nem írnak az antiszemitizmusról olyan szenvedélyes gyűlölettel, mint a forradalom előtti írók?”⁸

Ehrenburg egy moszkvai híve csúfondáros levelében azt kifogásolta, hogy az 1936-os moszkvai **Rembrandt**-kiállításán szereplő zsidó tárgyú képek aláírásából „eltűntek” a zsidók.⁹ A dnyepropetrovski egyetem hallgatói többek között **Solem Alechem** legalább orosz nyelvű kiadását reklámozták. A vilniuszi egyetem diákjai, akik dnyepropetrovski társaikhoz hasonlóan a saját nevükön vállalták az Ehrenburgnak szóló levelet, 1957 májusában még élesebben fogalmaztak. „Önnek tudnia kell, hogy a hitleri pogromok után életben maradt zsidók nagy része éppúgy érdekelt anyanyelve és kultúrája megőrzésében, mint bármely más nép. Ha Ön nem lenne zsidó, már régen felvetette volna ezt a kérdést, olyan mélyen és egyértelműen, ahogyan azt csak Ehrenburg tudja. Miért hallgat éppen most, amikor sokkal könnyebbé vált az igazság elmondása és az igazságosság követelése? Miért kényszerítik asszimilációra az ország többi népével azonos állampolgári jogokkal rendelkező zsidókat? Nem azokról van szó, akik asszimilálódni akarnak. De önt nem zavarja, hogy a varsói Állami Zsidó Színház Londonba, Párizsba és Lipcsébe hívják vendégszerepelní, miközben nálunk nincsenek zsidó színházak és senki nem beszél arról, hogy valaha voltak ilyenek a Szovjetunióban? (...) Az a véleményünk,

hogy az írószövegségben zsidó szekciót kell alakítani. Jiddis nyelven kiadni az 1948 előtt publikált legfontosabb műveket, a jövőben pedig lapokat és könyveket előállító kiadót létrehozni. Zsidó iskolákat kell indítani, visszaállítani a zsidó színházakat.”¹⁰ Ugyanezt kifogásolja egy 1957-es levél: „Miért van az, hogy ma, amikor bármilyen újságosbódében, könyvtárban, a rádióban minden nép kultúrájáról olvashatunk, és meghallgathatjuk a zenéjét, akkor a zsidó művészet megszűnt?”¹¹

A társadalmi hangulatok tárházának tekinthető írásokban ekkor, közvetlenül Sztálin halála, majd a légerek meg-

Számos más jele is van annak, hogy a szovjet zsidóság az – éppen Ilja Ehrenburg egyik korabeli regényének címével jelzett – „olvadás”-korszakban a szellemi-kulturális életben igyekezett megtalálni egykori önazonossága új terrénját.

nyitása után viszonylag kevés a panasz az 1943 és 1953 között Ehrenburgnak oly sokszor emlegetett állami antiszemitizmusra. Közéjük tartozik az „Egy orvos” aláírással 1958. március 23-án küldött levél, amelynek tényanyaga, kétségbeesett-dühös hangvétele a „nép hangja” Sztálin uralmának utolsó évtizedében keletkezett darabjaira emlékeztet. Pedig írója eredetileg csupán gratulálni akart a címzettnek, akit egy lettországi körzetben a szovjet törvényhozás, a Legfelső Tanács tagjává választottak. De a jókívánságok után eszébe jutott, hogy a holokausztot követően is számottevő zsidó lakossággal rendelkező Ukrajnából és Belorussziából egyetlen zsidó sem került be a testületbe. Amelynek működése egyébként merőben formális volt – ám a gesztus elegendőnek bizonyult a „hétköznapi antiszemitizmus” gerjesztéséhez. A levélíró szerint a szovjet nagyvárosok utcáin, a boltokban azokban a

napokban gyakran lehetett hallani, hogy „a zsidóknak nem lehet hinni, lám a Legfelső Tanácsba se engedik be őket.”¹² Az érintettek között pedig – hányadszor már a XVIII. Század végi moszkvai kitelepítések óta! – hirtelen, hogy deportálni fogják őket a nagyvárosokból. „És Ön hallgat, a hallgatásával pedig ösztönzi a növekvő antiszemitizmust”, folytatta a leningrádi orvos.¹³ Vele szemben az információs vákuumban élő szovjet zsidóság nagy része ekkor még változatlanul a múlt átkos örökségének tulajdonította az antiszemitizmust. Jellegzetes példája ennek az a levél, amelyet 1955 októberében egy kissé bőbeszédű moszkvai lakos küldött. „Feltehetőleg nem csak a mi nemzedékünknek kell megtapasztalnia az antiszemitizmus súlyát, amelyet évszázadok vándorlása okozott, s csak a jövő gyógyíthatja meg, a kommunista rendszer harca a kiháló kapitalizmussal.”¹⁴

Ez a politikai prognózis, mint tudjuk, tévesnek bizonyult. A szovjet zsidóság történetének a drámai 1953-as évet követő évtizedei százazrek számára a nehéz, de idővel drámaina felgyorsult kivándorlásért folytatott harc kora lett. Mások alkalmazkodtak a diszkriminatív feltételrendszerhez – az ő fiaik közül pedig ma sokan szülőhazájukban élnek meg zsidó identitásukat. Ez azonban már egy másik történet.

Jegyzetek

1 Szovjetszo-izraelszkije otnosenijja. Szbornik dokumentov I. 1944-1953. 2. kötet, Mezsdunarodnije otnosenijja. Moszkva, 2000. 427.

2 Alekszandr Laksin: „gyelo vracsej”: „otkliki trudajscsihszja. „Vesztnyik Jevrejszkovo Univerzityeta v Moszkve”, 1994/1. 58.

3 Ilja Ehrenburg: Emberek, évek, életem. Gondolat, Budapest, 1966. 3. köt. 515.

4 Uo.

5 V. Naumov (szerk.): Nyepavednij szud. Poszlednij sztalinszkij rassztrel. Nauka, Moszkva, 1994.

6 Gilel Butman: Leningrad-Jeruszalim sz dolgoj pereszadkoj. Biblioteka Alija. Tel-Aviv, 1981. 38-39.

7 Uo.

8 Mordechai Altshuller et. Al. (szerk.): Szovjetszkije jevreji pisut Ilje Erenburgu 1943-1966. Yad vaSem, Jeruzsálem, 1993. 374.

9 Uo. 377.

10 Uo. 384-385.

11 Uo. 387.

12 Uo. 389.

13 Uo.

14 Uo. 367.

MANDL PÉTER

Mákonypersely*

(részletek)

Szerteszív

Van valaki a világon, aki minden teremtményt szeret. Egyenként. Egy hegy gyomrában él, valahol az óceán mélyén. Amikor élet születik ezen a földön, kap egy nevet. Ezeket a neveket felkapja a szél, elfújja a tengerek partjaihoz, ahol a halak meghallják, és elviszik a Szerteszívhez, hogy szerethesse őket. A hegy visszhangzik a szüntelen névárattól. Amint valakinek elhangzik a neve, attól a pillanattól kezdve része lesz a Szerteszív szeretetében, a név pedig áttetsző buborékba zárva lebeg a barlang vízében. Ha meghal, a halak magukkal viszik a buborékot a barlang szájához, az pedig felszáll a tenger felszínére, ahol szétpukkan, és a név visszakerül a szélhez, aki eljuttatja egy újonnan születő élthez. Ha a halászok olyan halat fognak ki, amelyik új nevet szállít a Szerteszívnek, megfosztják tulajdonosát a Szerteszív szeretetétől. Az ilyen lények hiába sóvárognak szeretet után, még ha meg is találják a körülöttük lévőben, minduntalan az az érzésük, hogy nem kapnak eleget. És a nevük örökre kikerül a körforgásból, hiába keresi a szél.

Hitbogár

Az ember mindenféle hit vagy meggyőződés nélkül jön a világra. A születésünk utáni első néhány év során csupán a saját testünkben hiszünk. Aztán, ha a környezet megfelelő és állandó hitvallásokat sulykol belénk, azonosulunk velük, átérezzük, magunkénak fogadjuk el, esetleg megtapasztaljuk őket; akkor jutunk el valóban oda, hogy valami másban is higgyünk. Létezik azonban egy jóval rövidebb út is. Nem kell mást tenni, mint lemenni a vásártérre, ott megkeresni az ösztövére kal-

márt és vásárolni tőle bogarat. Gomb nagyságút, zöldeset, barna mintázattal. Vagy pirosat, olyan hosszú, fésűs csáppokkal. Mindegy, csak hitbogár legyen. Egészben kell lenyelni, és közben arra gondolni, amiben az ember hinni akar. A bogár a hasból egyenesen a szívbe vándorol, ott megtelepszik és egy életen át lankadatlan hitet biztosít gazdájának. Az ilyen emberek gyakran válnak vallási közösségek vezetőivé. Ám, ennek is akad buktatója, mint a rövidebb utaknak általában, még hozzá jókora. Amíg ugyanis a bogár eléri a szívet – és ez az idő úgy fertályórányi – a befogadó figyelme nem lankadhat, gondolatai egy pillanat erejéig sem kalandozhatnak el.

Ebben az esetben ugyanis a bogár megzavarodik, elvéti a helyes irányt és felvándorol a fejbe, ott ver tanyát, de mivel nem találja helyét, minduntalan mozgolódik. Az ilyen ember, bárhogy erőlködik is, nem képes hinni semmiben, élete merő kétely, bizonytalanság, és mint a bogár, csak ficáncol serényen.

Saroktigris

A saroktigris mindenben tökéletesen egyezik csikos bundás rokonával, kivéve a nagyságát, lévén a saroktigris fél hüvelyk méretű. Elhagyatott pókhálókban él, ide-oda futkos a por borította húron. Valamiképp nem leli helyét a rovark világában, hatalmas ordításokkal próbál ránk ijeszteni. Mi ezt nem halljuk, sőt, többnyire észre sem vesszük szegénységét.

Életükről nem sokat tudunk, pedig itt élnek velünk, mindent megpróbálnak, hogy megfélemlítsenek minket, ha tehetnék, talán szét is tépnének, parányi világukban szítva gyűlöletet ellenünk.

A Keleti Kapu Királya

Messze keleten, valahol a sivatagban, áll egy omladozó kőkapu. Talán helyesebb volna boltívnek nevezni, valójában csak egy keret, hiányoznak a kapuszárnyak, nincs ott más, csak a forró sivatag-

gi levegő. Úgy tartják, ez a Föld legkelebbi pontja, ezután már a Semmi következik, bár magát a kaput csak nagyon kevesen látták. A legenda szerint három fivér indult útnak, hogy megtalálja – amikor elérték, sorsot húztak. A legfiatalabb, aki a legrövidebb szalmaszálat húzta, átment a kapun, a legöregebb visszafordult, hogy hírt vigyen a kapuról az embereknek, a középső pedig leült a kapu mellé. Nem tudjuk, mi történt a legfiatalabb és a legidősebb testvérrel, azóta sem látta őket senki. A középső fivért viszont úgy ismerik, mint a Keleti Kapu Királyát, mert hát senki sem tudja, ki építette a kaput, és mert ő talált rá, az övé, ő rendelkezik felette. Azóta várja, hogy fiverei visszatérjenek, és megosszák vele az uralkodás nehéz terhét.

A Hiába-Madár

A Hiába-Madár mindig későn érkezik. Amikor felnyitja a szemét, a nap már felkelt. Vagy ha netán éjjel riad fel, az égbolton ott ragyognak a csillagok, és mindennek tetejébe talán még a hold fénye is áttűnik az éjszakán. Amikor számyra kap, a levegőt is kénytelen megosztani számos repülő jószággal, madarakkal, lepkékkel, akik előtte röppentek fel. Ha pedig leszáll egy fára, biztos, hogy azon a fán már ül vagy mászik valaki. Hiába zsákmányol hernyót, bogarat, azzal sem változtat semmit, a hernyók és a bogarak másnap is ugyanott fognak arasolni és botorkálni. Hiába él. Az élete viszont még tart, és feltételezhetjük, hogy ez mindig így lesz, hiszen ha egyszer véget érme, már nem lenne hiába.

Beszédnyelő

Itt repkednek körülöttünk szavakra éhesen, türelmetlenül csapdosva satnya számyaikkal. Csak az avatott szem láthatja csupasz, zsákszerű testüket, amit szinte teljesen kitölt hatalmas, kacsaszerű szájuk. Ehhez kapcsolódik a feneketlen bendő. Leszámítva mindezt és persze a két számylebernyéget, testük semmi egyebet nem rejt. A beszédnyelők felhabzsolják a kiejtett szavakat, nem törődve sem nyelvel, sem kiejtéssel. A beszédnyelő általában kiválaszt magának egy embert, és egész élete során mellette marad. Egy-egy színész vagy bőbeszédűbb szónok körül azonban akár egy tucat beszédnyelő is lézenghet szüntelenül, minden kiadott hangra éhesen. Mohón csapnak le a szavakra, a jelentésükkel sem tö-

* A kötet az ünnepi könyvhétre jelenik meg az Ulpius-ház kiadó gondozásában.

rövede, bár úgy hírlík, az értelmes beszédet jobban kedvelik. Az elfogyasztott szó eltűnik a zsákszerű testben, a lény mérete azonban nem változik.

A vajákosok és kuruzslók számára nem maradnak rejtve, rajtuk kívül csak a haldoklók láthatják őket. Mikor eljön az utolsó perc, megpillantják a furcsa szerzetet, ahogy ráveti magát utolsó szavukra; hangosan csattan a kacsacsőr, egy hirtelen, nyakatekert fordulat, és a rémség cikázva száll újabb táplálék után.

Gyűlölik és félik az írástudókat, mivel ők elveszik és lekötözik a szavakat, ehetetlenné téve őket a beszédnyelők számára.

Az Esztergályos

A törpéket viaszból formálja. Egyenként faragja ki őket a nagy, sárga tömbökből. Lehasít egy törpényi darabot, előbb a lábait formázza meg, majd a kezét, a törzsét, a hátát, nyakát, végül bemetszi az arcát. Aztán egy lyukat fúr a törpe testébe, a sapkája tetejétől a talpáig – ide kerül a kanóc. Mire beesteledik, éppen hat törpe sorakozik mozdulatlanul az asztal szélén. Amikor lenyugszik a nap, az Esztergályos meggyújtja a törpék fején a kanócot és meghal, a törpék pedig munkához látnak. Egyetlen éjszaka áll rendelkezésükre, addig tart, míg leég a kanóc. Egy éjszaka alatt kell kifaraggniuk az Esztergályos új testét az asztal mellett heverő fahasábok egyikéből. Ez a munka fölöttébb nehéz, ráadásul bizonyos részeihez feltétlenül a kezükre van szükség, ezt pedig, mivel a törpék a fejüktől égnének, csak igen rövid ideig áll haszná-

latják. Mire megvirrad, hat kis viasztócsa szárad a fapadlón, egy többé-kevésbé emberformájú fadarab körül. Még szerencse, hogy az Esztergályos csak színleli a halált, és reggel a törpék által kifaragott fahasábbal gyűjtja be a kemencét, hogy új törpéket készítsen.

Az üres templom

Soha senki nem imádkozik ezen a megszentelt földön. Kopásnak nyoma sincs a fapadokon. A kandeláberek alatt viszont faggyúhegyek emelkednek. Az ajtó mindig nyitva áll, mégsem jön be rajta senki. Nem hisz ebben az istenben senki, még a saját papja sem. Megszokott figura. Ott sündörög az oltár körül, vagy a padosok közt sertepertél, arcán bágyadt mosoly s félig lehunyt, nyájas szemek. Kopaszodik.

Könnyű szóra bírni:

– Csalódtak benne?

– Nem.

– Elárulta őket?

– Nem.

– Tán meghaltak azok, kik hittek benne?

– Nem, sosem hitt benne senki. Én sem hiszek.

– Akkor ki építette ezt a templomot?

– Ő maga.

– Hogy létezhet úgy, hogy nem hisz benne senki?

– Akik itt elsétálnak a templom előtt mint te, látják, hogy itt van és tudják, hogy ez az ő temploma. A létezéshez nem kell egyéb. A nagylelkűség azonban emberi tulajdonság. Nem lett volna szabad egyetlen követ sem egymásra raknia. Sosem fog hinni benne senki.

A ház, ahol a vízköpők álmodnak

Egy hónapon át figyeltem őt. A templom egyik oldalhajóján gubbasztott. Éjszaka kapnak szárnyra, amikor mindenki alszik. Csikorogva repülnek, lomha szárnycsapásokkal. Egy ház felé tartanak mind, meredeken siklanak, mint ha arra készülnének, hogy lyukat ütnek a tetőben, aztán „huss”, eltűnnek a kéményben.

Még két hónapomba került, amíg megtudtam miért. Nappal letről néztem, aztán ahogy besötétedett, ő elrepült, és én is elmentem, de még hajnal előtt visszajöttem, hogy lássam, mikor megérkezik.

Végül hatvan nap eltelté után éjszakai útjáról visszatérve leszállt mellém.

– Mit vársz itt? – kérdezte

– Meg akarom tudni, mi dolgotok éjnek idején.

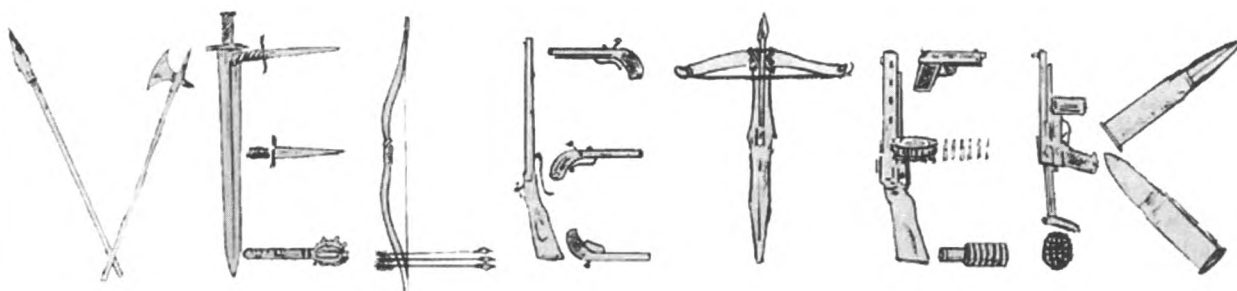
– És ő elmondta:

Nem aludni járnak oda, ahogy mi hisszük, hanem álmodni. Nem saját maguknak.

Minden éjjel újraálmodják az egész várost. A házakat, az utcaköveket, a hidakat. A kutakat, a templomokat, a csatornát, mindent.

– És engem, engem melyikötök álmod? – kérdeztem mohón.

– Mindent álmodunk, ami élettelen. Az élőkről mi nem gondoskodunk. Mindegyikötök saját magát álmodja. Minden állat, növény és ember. Fák, bokrok, macskák, gyerekek. Siess haza. Túl keveset alszol, nem látod milyen átlátszó a tested.

ÉS MAGZATAITOKKAL

Noé szövetsége

Kortárs tárlat a Zsidó Múzeumban

A cím Mózes első könyvére utal, amikor az úr az özönvíz után szövetséget köt Noéval és leszármazottaival arról, hogy többé nem ismétlődik meg ez a katasztrófa, ennek jelképeként pedig megjelenik az égen időnként a szivárvány. Az ötletet **Hajdú István** művészettörténész adta a kollektív kiállításához, a szervezésben pedig részt vett a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület (**Jankovics Tibor**), és annak Festészetet Kedvelők Köre (**Nógrádi Péter** vezetésével), illetve a Zsidó Múzeum, ahol a kortársi csoportos tárlat volt látható. **Bálványos Anna** kurátor negyedszáz művészt kért fel egy esztendővel ezelőtt, akik közül most 23 festő munkája látható a legkülönbözőbb stílusban és tematikus megközelítésben.

A realiztikus megközelítések sorából elsőként **Fehér László** nagy méretű, olaj-vászon *Síratófalát* említeném, a szürkék feketétől fehérig terjedő árnyalataiban, fotografikus pillanatfelvétel hatását keltvén. **Gerber Pál** hasonlóan puritán kolorittal megoldott kompozíciója a szürreális elemeket is keveri a realitással, így teremt drámai feszültséget az *Isten a szövetségesünk* felületén. **Havas Bálint** hófehér gipsz öntvénye egy négytagú család stilizált reliefje, amelyet nyakláncan viselt medál-formából nagyított fel „képpé”. **SI-LA-GI** a minimal-art módszerével, amikor fekete alapon fehér nyomtatott betűkkel a JUDE szót festi akrillal a több méteres vászonra. A pasztell árnyalatok is belopóznak a **Herczeg Nándor** *Szökőkútjának* vegyes technikájú falemezére, a lépcsőn valóságos papucsokból kilépett és szoborra merevedett figurák körül. A metafizikus atmoszférát tovább fokozza **Radák Eszter** kétrészes *Szivárványa*, amely utcasarkokat fest farostra játékkockaszerűen, élőlények nélkül és **Bálványos Anna** ezt találó rendezői ötlettel ráadásul a terem sarkába állította, e két képelemet egymással szembe fordítva. **Baranyai And-**

rás *Cím nélkül* is a szivárvány színskáláját vetíti színes ceruzával az összekulcsolt kezek fénymásolatára, míg **Klimó Károly** az Istenszem-motívumot nagyítja jelképpé lángoló festékrétegekkel és plexivel, miközben krétával firkálja a fekete alapra a biblikus címadást: „Rátéinktek, hogy megemlékezzem...”

Falvédők sete-suta naivitását, polgári otthonok biedermeier érzelmességét és

Thury Levente: Szivárvány, 2001

humorát aposztrofálja **Für Emil Flódn**i című képe, gyermekkorunk pofonegyszerűségében is meghatározó emlékü süteményét idézve. **Chilf Mária** hatrészes, vegyes technikájú sorozata a csírázás témájára írt variációkat, **Dévényi Mónika** ostorszerűen kígyózó felhőkből áztatja véresóval a haborgó tengert – ökológiai katasztrófát sejtetvén. **Bukta Imre** installációja régebbi és újabb korok reális fegyvereiből rakja ki a „Veletek” szót, míg meghatározóan törekeny és parányi, élő zöld palántákból alatta a folytatást: „Ő és magzataitokkal”. A humor manapság – sajnos – hiánycikk, ezért örülhetünk, hogy felcsillan még **Thury**

Levente fonákjáról szivárványt színező, kerámia a Jehova-kezén.

Keserű Ilona a hetvenes évek végétől állítja és festészetével bizonyítja – mint most *„Több oldalról...”* elnevezésű, kártyaszerűen tükröképes kompozícióján is –, hogy „a szivárvány összes és bármely színárnyalata harmonizál a Földön élő emberek összes és bármely bőrszín-árnyalatával”. Az organikus absztrakció terén **Gábor Áron** finoman oldott tónusokkal kelti a *Csönd és tér* illúzióját monumentális vásznán, míg **Győri Márton** érzéki kolorittal vallja: *Nóra örök*. A minimal-art netovábbja **Erdélyi Gábor** sejtlemes, égszínkékből derengő 116 üvegcséppje a hasonlóképp terjedelmes képfelületen. A geometrikus absztrakció szer-

kesztési szigorát a nagy nemzedékből **Bak Imre** éppúgy betartja arany fényt árasztó templomkapuja fölé feszülő *Szivárványán*, akár csak **Gábor Tibor** tiszta színekből, keveretlenül és egymás fordítottjaként festett dip-tichonján. A sarkos elemek helyett a *Két kék* egymásba simuló félgömbjeit választja temperával színezett, fából formált reliefjén **Fajó János**. A vonalak és ívek

változatos motívumainak sorozataiból variál kettős képsíkot szitanyomatokból, vászon alapon **Magén István**, hideg és meleg alaptonusban. Az egymást részben fedő szín-négyzeteket oldja hallatlanul elegáns Sajkává **Maurer Dóra** talányos akril-kavalkádján. Végül **Nádlér István** a mélykék alapon virító fehér „zongorabil-lentyű-sort” mémöki precizitással szerkeszti ugyan, de mögötte, a fekete alapot széles ecsetvonásokkal pásztazza, így teremtvén festői „lazítást” monumentális képfelületén. Talán az eddigiekből is kiderül: ki-ki megtalálhatja a hozzá legközelebb álló művészi megközelítést a *Noé szövetsége* színvonalas kollektív kiállításán, kortárs mesterek avatott tolmácsolásában, amelyhez nívós katalógus is készült, változatos tanulmányokkal.

Wagner István

KÖNYVESPOLC

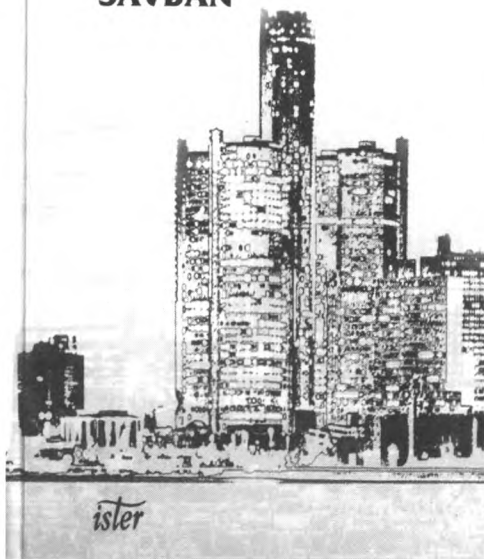
„...na milyen volt Amerika?”

(Petőcz András: *A napsütötte sávban*, Versek, Ister Kiadó, 78 oldal, 1200 Ft.)

Petőcz András kétségkívül sokoldalú költő, az utóbbi évtizedben szinte minden évben jelentkezett kép, vagy gyerekversekkel, prózával, hol pedig esszéekkel, újabban pedig útirajzzal. Pontosabban *útiversekkel*, na és persze nem egzotikus országokban szerzett vadászélményekről, hanem egy magyar költőnek nem kevésbé távoli és riasztó amerikai alkotótáborról. Távoli, mert messze van, *ott még a szagok is mások*, ahogy a **Singertől** kölcsönzött mottó is jelzi, onnan nézve Bécs és Budapest egyre megy. Riasztó pedig az ezeryi apró, elhatalmasodó szorongás miatt, mint az idegen nyelv, a tucatnyi náció preconcepciói, amivel az embert fogadják, és amikkel érzékelik. Meg aztán mi jó sültet ki abból, ha egy olyan bizarr kis kompánia kerül össze, mint lila hajjú amazonok, KGB-es tábornokok unokái, gerilla módjára biliárdozó vietnamiak, na meg egy török nő, aki folyton attól retteg, hogy a magyar költő haragszik rá a megszállás százötven évéért.

A mesélésre a legalkalmasabb módot választotta, a ma már klasszikussá szelődült **Whitman**-i szabadverset, a prózába nyúló, játékosan tördelt, tagolatlan mondatokat, a hétköznapi beszédet. Nem is annyira versek ezek, mint inkább felkészülés a majdani beszédre, a valódi mesélésre. Kusza jelentéktelennek tűnő események, emlékké válásuk utolsó előtti pillanatában történő rendezgetése. A legautentikusabb forrás a költő-médiától, amikor az írott szöveg már nem olvasásra vágyik, hanem párbeszédre és meghallgatásra. Naplószerű szövegek, melyek fejezetcímei csupán a beszédáradatot indító

Petőcz András **A NAPSÜTÖTTE SÁVBAN**

foszlányok. Ám mégsem napló, azt is írják, Petőcz pedig beszél, hadarja napjait **Salinger** prózájához hasonlóan, szinte gesztikulálva. Ne is kérdezzünk, mondja magától, mert egyszerűen *mesélnie kell*, ő nem rázhatja meg a fejét, *ha kérdezik idehaza...*

Olyan könyv ez, amit egy levegővel olvas, hallgat végig az ember. Aztán még egyszer. Micsoda?! – hördül fel a kalandokra éhes olvasó, ilyen semmiségek történnek ott, ha művészek gyűlnek össze, ráadásul Amerikában? Hiszen ezek egész nap futkároznak, alszanak, biliárdoznak, kultúra meg semmi. Igen, egyrészt, mert mást nem lehet, mivel azonnal feljelentik az embert szexuális zaklatásért, másrészt pedig ez három hónapos semmittevés krónikája, ahogy a borítón rögtön figyelmeztetnek bennünket. A költő pedig nem hiába fanyalog a művészkedő bohémek közt, akikben egytől egyig egy próféta szunnyad, aki azt lesi mikor be-

szélhet csakis magáról. Így hát kénytelen felfegyverkezni némi cinizmussal, távolságtartással, és mindennek előtt öniróniával a *keep smiling* dagályában, amikor ő is a *túlélésre játszik*. Senkit nem akar megbántani, csak hát itt olyan jópofának és közvetlennek érzi magát mindenki, aki köszön neki. Aggódni nincs miért, a végére úgyis megszereti őket egy kicsit, hiszen nem mások ők, mint *beszédre éhes utazók*, akik hol kacagtatóak és idegesítőek, hol szánalmasak, de végeredményben mégiscsak kedvesek.

Jobb lesz itt figyelni, egy közép-európai tudja, hogy Amerika más, itt minden megtörténhet, de mégsem *akármilyen*. Jó egy kicsit elhinni, hogy ilyen a világ, csak ügyelni kell, hogy sose higgyük egészen. Pont annyi történik tehát velünk, mint bárki mással, csak éppen művészekről van szó, akiktől a szigorú olvasók elvárják, hogy a hétköznapiakat is másképp éljék meg, és Petőcz ezt is teszi. Érzékenységet a temérdek benyomás ellen csipetnyi arroganciával fékezi, hiába. Így is alig bírja szóval munkáját, amit élményei róttak rá. Háromhavi henylés alatt ugyanis nagyon sok minden történik, még akkor is, ha semmi, ezt a költőnél kevesen tudják jobban. Mire a végére érünk már, itt is van előtünk egy Amerika, a melegek kolóniáitól a nagyvárosokon át a Missisipi-ig, és elkezdjük irigyelni ezt a mozgalmas utazást, amint gyors skicceket vet elénk.

A szerző korábban egész kötetet szentelt a médium-art mibenlétének és jelentőségének. Ő és művészete médiumként létezik, szubjektumából adódóan – mint írja –, a külvilág és közönsége között. A művészet szükségszerűen ilyen, csak akkor hiteles, sőt léte is csupán akkor lehetséges, ha a költő azt és úgy tárja elénk, ami *vele*, a szó szoros értelmében *rajta keresztül* történt. Kíváncsiak-e többet egy élménybeszámolótól, mint ezeket az élményterített, a beszédet, de talán még az írást is megelőző szövegeket, melyek jelentése nem önmagában áll, hanem megalakításuk jegyzőkönyveit, kommentárjait is tartalmazzák egyben, konzerválva a mesének azt a frissességét, ami a második kezdetnél, hipp-hopp elillan. Megmentik így saját tartalmukat a kevésbé csapongó elbeszélés torzulásaitól és elhallgatásaitól. Ezeknek a rajta átszűrött, sodró képeknek, finom lenyomataik ezek a versek is.

Csáki Márton